

EL CONVENT DE LES BERNARDES: EXCLAUSTRACIÓ I RESTITUCIÓ (1936-1939)

JOAQUIM NADAL I FARRERAS

INSTITUT CATALÀ DE RECERCA EN EL PATRIMONI CULTURAL.
UNIVERSITAT DE GIRONA

Resum

El convent de les Bernardes de Girona després de 444 anys de presència continuada al barri del Mercadal de Girona va ser cremat i saquejat en els primers dies posteriors a la sublevació militar de juliol de 1936 i després va ser enderrocat per acord de l'Ajuntament que hi veia una oportunitat urbanística. Aquesta visió també fou compartida pel primer ajuntament franquista que tot i condemnar els fets va considerar que s'havia d'aprofitar l'oportunitat. S'clareixen aspectes de la troballa del Martirologi d'Usuard i la seva peripècia, s'estudien les gestions realitzades per les abadeses Mª Josefa Tenas i Bernarda Thió per recuperar els drets de la comunitat i restaurar en altres indrets la vida comunitària i s'analitzen els diferents projectes urbanístics successius d'utilització del solar resultant.

Paraules clau

Revolució social, exclaustació, Santa Maria de Cadins, Bernarda Thió i Rodés, Josefa Tenas, Pedro Antonio de Aragón Folc de Cardona, Joaquim de Camps i Arboix, Martirologi d'Usuard o de Poblet.

Abstract

After four hundred and forty-four years of uninterrupted presence in the Mercadal district, the Bernardine convent of Girona was burnt down and sacked shortly after the July 1936 military uprising. The building was subsequently demolished by the City Council in order to free the site for urban development. The first Francoist City Council deplored the episode, but also saw it as an opportunity to be exploited. The present article analyses the recovery of the Martyrology of Usuard and related incidents, the steps taken by Abbess Maria Josefa Tenas and Abbess Bernarda Thió i Rodés to recover the community's rights and re-establish community life elsewhere and the successive urban development projects for the site.

Key words

Social revolution, secularization, Santa Maria de Cadins, Bernarda Thió i Rodés, Maria Josefa Tenas, Pedro Antonio de Aragón Folc de Cardona, Joaquim de Camps i Arboix, Martyrology of Usuard or of Poblet.

L'any 1992, i amb motiu dels actes del cinc-centè aniversari del trasllat del monestir de Santa Maria de Cadins al Mercadal de Girona, es van publicar diversos testimonis sobre la història i la vida d'aquest convent.¹

Procedent de Cabanes, l'any 1492, la comunitat es va traslladar al Mercadal, on va marcar la geografia urbana de la ciutat durant 444 anys, fins que la fúria revolucionària dels dies posteriors al 18 de juliol de 1936 va acabar físicament amb el convent de Girona. Finalitzada la guerra, l'itinerari va passar per la plaça de Sant Josep (1939 - 16 de febrer de 1944), Salt (16 de febrer de 1944 a 7 d'octubre de 1980) fins a Sant Medir, des del 7 d'octubre de 1980. El 29 de juliol de 2004, el monestir de Cadins a Sant Medir tancava definitivament les seves portes després que la reduïda comunitat que hi quedava es traslladés, el 20 de juliol de 2004, al monestir cistercenc de Valldonzella, a Barcelona.

JULIOL-AGOST DE 1936. ASSALT, DESTRUCCIÓ I ENDERROC DE LES BERNARDES

L'aixecament militar del 18 de juliol de 1936, al Marroc, va comportar l'intent d'estendre'l a tota la península l'endemà. Els esdeveniments del 19 de juliol a Barcelona, on finalment el cop fou reduït i dominat, van condicionar els fets de Girona i obligaren les tropes que havien sortit a ocupar la ciutat a replegar-se, altre cop, a les casernes. Josep Clara ha exposat, sintèticament, el descabdellament d'aquests dies i ha explicat com la nit del 19 de juliol «començà la revolució social, l'assalt, la destrucció i l'incendi imparables dels locals polítics de la dreta i de l'extrema-dreta...(...) L'endemà, dia 20, tocà el torn de les esglésies, les quals foren atacades per una massa primitiva i oprimida socialment. En pocs moments, doncs, el clima de pacifisme característic de Girona es transformà en una gran tempesta d'odi, tragèdia i

¹ Arxiu del Monestir de Valldonzella, volum relligat amb materials diversos relacionats amb els actes d'aquesta celebració, amb el títol «Preparació per celebrar el V centenari de la comunitat del monestir de Santa Maria de Cadins al Gironès». Inclou, relligades, les diferents conferències programades amb motiu d'aquest cinquè centenari. He d'agraïr l'accés a aquesta documentació a l'amabilitat i disponibilitat de la priora del monestir de Valldonzella, Núria Illas.

fanatisme, en una lluita de classes impossible de ser aturada per les autoritats de la República».²

L'anàlisi de Clara coincideix força amb el testimoni directe d'Antònia Adroher, una joveníssima militant del POUM que, en referir-se als primers dies de la revolució i específicament a l'assalt i crema d'esglésies del dia 20 de juliol, no es pot estar de dir: «Després va seguir l'incendi de les esglésies, que ja molts coneixeu. Davant del Mercadal i del Sagrat Cor, aquella gent deixaven sortir per tots els porus del seu cos, el ressentiment, la ignorància, l'obscurantisme que havia prevalgut durant tants anys, en què una certa església tenia una part de responsabilitat».³

Joan Busquets ha descrit, ha fet el seguiment i ha establert la cronologia i les conseqüències de la fúria iconoclasta a la ciutat de Girona.

El mateix, també, és qui situa en la nit del 19 al 20 de juliol i, sobretot, en el dia 20, l'arrencada destructiva: Mercadal i Sagrat Cor, en un primer intent, la nit del 19; les Bernardes, la matinada del 20, també només fou un intent; incendi del Sagrat Cor a les 7 del matí del 20; assalt del Mercadal, a les 9 i, successivament, les Bernardes, les Dominiques i Sant Feliu entre 9 i 10 del matí; confiscació sense danys de la Catedral, a les dotze del migdia; saqueig de l'església del Carme, entre migdia i primeres hores de la tarda; saqueig de les esglésies dels Dolors i de l'Hospital, el mateix dia 20; de Sant Martí, al Seminari, passat el dia 22; exclaustació de Sant Daniel, el 24; entrada vandàlica a la Catedral, diumenge 26, etc. Com el mateix Joan Busquets indica, la destrucció, saqueig i incendi, «l'assalt irracional i destructor per obra d'escamots revolucionaris», la dedicació dels locals assaltats a finalitats profanes s'allarguen pràcticament durant tota la guerra; és clar que el tracte a Sant Feliu, dedicat a magatzem de ferralla per part del sindicat del transport, no és el mateix que el donat a la Catedral o a Sant Pere de Galligants, secularitzades i destinades a «museus del poble».⁴

² CLARA, Josep: *El Bisbe de Girona davant la guerra d'Espanya (1936-1939)*, Ed. Gòthia, Girona, 1983, pàg. 27-30.

³ ADROHER I PASCUAL, Antònia: «Records de joventut: La República i la Guerra Civil», *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona, «Quaderns del Cercle», 1986, pàg. 13.

⁴ BUSQUETS DALMAU, Joan: «La destrucció d'esglésies a la ciutat de Girona el 1936 i les seves excepcions», *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*, Girona, «Quaderns del Cercle», 1986, pàg. 189-222. Té un apèndix de valoració econòmica dels danys i un altre d'explicació dels usos donats a les diferents esglésies de Girona durant la guerra, i l'especificació com a esglésies respectades les de les Escolàpies, Josepines, Sant Josep, Germanetes dels Pobres i capella del cementiri.

L'episodi de la fi de les Bernardes, al Mercadal de Girona, va ser un episodi d'impacte a la ciutat. El mateix Joan Busquets és qui ens en dóna una versió més acurada i completa. Situem-nos a la nit del 19 al 20 de juliol: «El plany de la campana de les Bernardes és recordat amb emoció per tots els testimonis d'aquells esdeveniments tràgics, tant en els escrits com en les converses personals. El so de la campana del monestir era familiar als gironins, i a les dues de la matinada les monges van començar a tocar-la demanant ajut. Escamots d'amotinats van aixecar per la força, fent palanca, la porta de l'església del monestir cistercenc. Van entrar a l'església. Però res més. Les monges encara es van quedar a la casa fins l'endemà al matí».⁵ A la conferència, que el Dr. Enric Mirambell va pronunciar, a l'edifici de les Bernardes de Salt, per inaugurar el cicle de conferències dels 500 anys del trasllat de la comunitat des de Cabanes al Mercadal,⁶ s'hi inclou un relat molt emotiu i fidel: «El diumenge 19 de juliol de 1936 se celebraven per darrera vegada els cultes a les Bernardes . A les tres de la matinada del dia 20 la campana deixava sentir el seu crit insistent i rogatiu. Aquella veu de bronze que diàriament convocava a les religioses i als fidels per a la pregària; que en les solemnitats repicava a festa; aquella nit despertava la ciutat en petició de socors. Una multitud enardida s'apilava a la placeta de les Bernardes i amb crits i amenaces tustaven les portes de l'església i del monestir. Passà un cotxe; se sentiren uns xiulets; i de moment els assaltants es retiraren. Continuaren la seva tasca destructora en altres temples de la ciutat per retornar ja en ple dia al convent de les Bernardes. La comunitat fou obligada a abandonar la casa, sense patir danys físics. En quan als danys morals només les que els suportaren ho podrien explicar. El saqueig i la destrucció s'ensanyaren amb el temple i el monestir».⁷

Poc o molt, tot coincideix amb el testimoni directe de les monges i recollit per Narcís Puigdevall i Diumé, autor d'una monografia històrica sobre la comunitat cistercenca de Cadins.⁸ Puigdevall és qui afegeix més dades al relat acurat de Joan Busquets sobre les difícils circumstàncies del juliol de

⁵ BUSQUETS I DALMAU, Joan: op. cit., pàg. 195.

⁶ MIRAMBELL BELLOC, Enric: «La comunitat de Cadins a Girona i Salt», conferència pronunciada a la sala d'actes de les Bernardes de Salt el 30 de gener de 1992.

⁷ MIRAMBELL BELLOC, Enric: Text extret de la conferència citada a la nota anterior.

⁸ PUIGDEVALL I DIUMÉ, Narcís: *Història de la comunitat cistercenca de Cadins (1169-1992)*. Diputació, Girona, 1992, amb pròleg d'Antoni Pladevall.

1936, i ho fa a partir dels dietaris del monestir que publica a l'apèndix del seu llibre, després de traduir-los del castellà al català i sense esmentar-ne la procedència.⁹ Aquest és el relat de la crònica del monestir, escrit com podem veure a la nota 9, el 1960:¹⁰ «Hacia las dos de la madrugada se despertaron sobresaltadas las monjas al oír gritos y fuertes golpes en la puerta de la Iglesia. Atisbaron por las celosías pero las luces de la calle estaban apagadas y no se veía nada. Como los golpes para derribar la puerta eran cada vez más recios y se notaba un fuerte olor a gasolina, Sor Montserrat Gallart, una de las Hermanas de obediencia, empezó a tocar la campana del campanario con la esperanza de que acudiese la gente a socorrerlas, causando gran pánico en la ciudad. Como los milicianos no paraban de gritar: -Abrid! Abrid la puerta o pondremos una bomba!, la madre Mª Bernarda Thió, sin asomarse, les gritó desde una ventana del campanario: Nosotras no podemos abrir, la puerta está cerrada por la parte de fuera. El capellán tiene la llave. (Esto lo dije porque sabía bien que el Dr. Trigás no estaba en Gerona). En eso acudió un coche de guardias de asalto que había oído las campanas y convencieron a los milicianos que se fuesen y dejasen 'el Trabajo' para una hora más oportuna. – La victoria es vuestra, sois dueños de la situación, tiempo tendréis para hacer lo que os parezca.- Entonces los milicianos gritaron que pararan las monjas de alarmar a la ciudad con las campanas y se fueron».

Joan Busquets complementa aquesta visió amb el testimoni directe de la germana Assumpció Goded, que el 1936 era novícia i també és una de les tres que avalen, amb la seva signatura, la crònica redactada l'any 1960: «Aquella nit no van dormir ni els escamots revolucionaris, ni les monges ni gaire ningú a Girona. L'assalt de les 2 de la matinada va fer algunes destrosses a l'església monacal. Però els amotinats van marxar en acudir-hi una persona que digué ser l'alcalde. Aquest, possiblement Llorenç Busquets, alcalde interí

⁹ PUIGDEBALL I DIUMÉ, Narcís: op. cit. Apèndix I, «Girona», pàg. 139-146. El text original en castellà es pot trobar a l'arxiu del monestir de Valldonzella, on es va traslladar la comunitat de Cadins quan es va tancar Sant Medir i, concretament, al llibre *Cròniques, 1939-1980*. Les pàgines sobre l'episodi de la Guerra Civil són l'obertura d'aquest volum i van ser escrites l'any 1960, com ho recull el mateix text: «En el momento que escribo esta crónica, 12 de mayo 1960, quedan solamente tres monjas de las que vivieron estas cosas, las cuales me han contado todo cuánto antecede, y habiendo leído y corregido lo escrito por mí, firman como testigos presenciales de los hechos. Son la Rvda. Madre Abadesa Doña María Bernarda Thió, la madre priora Josefina Arrufat y la madre Asunción Godet. (Signat i rubricat per totes tres).

¹⁰ Arxiu de Valldonzella, *Cròniques, 1939-1980*. Narcís Puigdevall les publica en apèndix, amb retocs, i en català, traduïdes de l'original.

els darrers dies de juliol, va arribar a la placeta en cotxe, i va aconseguir convèncer els escamots que ho deixessin per més endavant i va urgir a les indecises monges que abandonessin la casa l'endemà mateix. La campana la va començar a tocar una monja, presa del pànic. Tanmateix, calmat de moment l'aldarull, a les tres de la matinada, encara van resar '*Maitines*' al cor de baix a l'església. Fou acordat abandonar el monestir malgrat la resistència de les monges més grans. El capellà del monestir, Mn. Frederic Trigàs, ja havia marxat el mateix diumenge amb el tren en direcció a Barcelona. Aquell tren no va arribar a destí i el capellà fou donat per desaparegut. Possiblement fou mort a Montcada. Les monges encara van tenir missa a les 6, celebrada per Mn. Miquel Mates, capellà de l'Hospici, van sumir la reserva i van esmorzar. Després de les 9, van deixar aquell monestir per sempre. La plaça era plena de gent i les 17 monges, amb vestits de carrer que ja tenien apunt de temps enrere, eren insultades o acompanyades per la gent. Es van refugiar a cases particulars i més tard, algunes, a pobles».¹¹

Encara hi podríem afegir el testimoni directe del director de l'escolania del Mercadal, mossèn Ferran Forns que, des del seu exili a Versalles i a Chamarande, va escriure un dietari dels primers mesos de la guerra: «Un dels convents més castigats fou el de les Bernardes, immensa construcció que ocupa un quarter, donant a quatre carrers: robes, utensilis, de tota classe foren destruïts follament; s'entretenien a trencar plats i vasos i a foradar els utensilis que no era possible foradar; infinitat de queviures foren miserablement perduts per a tothom. La troballa d'uns valors que donaven per viure amb extremada senzillesa de 15 a 20 persones, producte dels diners aportats per les noies quan entren al convent, usant de la seva lliure voluntat, com altres els utilitzen per a formar una família, fou l'objecte d'una de tantes llegendes tàrtares».¹²

Jordi Dalmau, encara infant durant els fets, ha aportat aquesta visió: «L'any 1936, amb la Guerra Civil, les Bernardes varen viure la persecució personal i la destrucció total del convent. A Girona la gent més gran recorda

¹¹ BUSQUETS DALMAU, Joan: op. cit. Pàg 195, nota 15.

¹² FORNS NAVARRO, Ferran, [capellà del Mercadal]: «La Revolució roja, 19 de juliol a 7 de desembre 1936. Memòria començada a Versalles i continuada a Chamarande». Manuscrit propietat de la família de mossèn Ferran Forns. N'hi ha una còpia a l'Arxiu del Seminari, la qual havien utilitzat per als seus treballs mossèn Josep M. Marquès i mossèn Joan Busquets.

que aquells dies de juliol se sentia sonar la feble campana de les Bernardes demanant un auxili impossible. Des de les finestres del col·legi Joaquim Maurín (les dominiques del carrer del Nord), els nens i nenes d'aleshores podíem contemplar la terrible visió del saqueig i profanació de tombes de les Bernardes».¹³

Els dies que seguiren van ser de caos i confusió. Els escenaris de la crema mostraven els vestigis de la destrucció. Les monges expliquen que mentre els milicians estaven tirant a terra la porta de l'església, elles, vestides de seglars, van sortir per la porta del convent, però no es van poder estalviar un cert assetjament fins que els mateixos milicians es van comportar, van ajudar les que estaven impossibilitades i les van dur a l'hospital (Carme Faig, Humbelina Sabater, Maria Lluïsa d'Altimires i l'abadessa Josefa Tenas). Això porta a un comentari condescendent en el llibre de la crònica: «No cabe duda de que entre ellos había no pocos idealistas y gente la mar de simpática, aunque equivocadamente les juzgásemos en bloque, como unos vulgares asesinos e incendiarios. Y aun muchos quizá se veían arrastrados a formar en las filas de la F.A.I., C.N.T y demás por la fuerza de las circunstancias, siendo en el fondo unos pobres hombres. Estos, en muchas ocasiones, impidieron que los verdaderamente malos y exaltados hicieran mayores barrabasadas».¹⁴

Elles mateixes ens transmeten l'impacte emocional i psicològic de veure l'església saquejada, i fan el balanç dels danys ocasionats: «Cuando algunas de las monjas atravesaron la plaza pudieron ver como su Iglesia era saqueada y como arrojaban las imágenes y aun la cabeza de Santa Fé, cuya reliquia fue echada al suelo de la plaza».

«El coro bajo fue incendiado y el resto del monasterio e Iglesia totalmente destruidos y arrasados hasta convertirlos en una plaza. Se perdió todo: el archivo con antiquísimos documentos; la biblioteca; las joyas de la iglesia y sacristía, entre ellas ocho cálices, uno de los cuales había pertenecido al antiguo Monasterio de Poblet y era considerado la mejor alhaja de la provincia de Gerona. Este cáliz era de tan gran tamaño que tuvieron que hacer un sagrario especial porque en el antiguo no cabía; su pie lo formaban doce figuras de plata, representando los doce apóstoles que sostenían la copa. El sagrario de Poblet también estaba en el monasterio y era tan grande

¹³ DALMAU, Jordi: «L'any de Cadins», *Diari de Girona*, 15 de gener de 1992.

¹⁴ Arxiu de Valldonzella. *Llibre de Cròniques, 1939-1980*, pàg. 3.

que lo usaban como armario para guardar candeleros. Igualmente quedó allí un maravilloso Martirologio tan espléndidamente miniado y decorado que difícilmente puede imaginarse ejemplar que le supere. Una joya inapreciable de tanta o mayor importancia artística que la célebre Biblia de Carlos V de la Catedral. Es del siglo xv. Actualmente, por circunstancias que después diré, forma parte del Museo Diocesano de Gerona. También este Martirologio perteneció al Monasterio de Poblet».¹⁵

La crònica segueix després el rastre de les monges en el seu intent de refugiar-se, protegir-se i passar desapercubudes; dissimuladament van voler saber com havia quedat el convent. La narració, aquí, té un punt de contacte amb les memòries de mossèn Ferran Forns, que hem reproduït més amunt, quan diu que es van malmetre molts queviures. En realitat és un episodi una mica singular que no pot deixar de recordar-nos, tímidament, la famosa llegenda de les mosques de Sant Narcís: «La Madre Mª Bernarda Thió y la M. Concepción de Ribot fueron de momento a un hotel para no comprometer a sus familias. El mismo día de la salida, por la tarde, la Madre Bernarda se aventuró a dar una vueltecita por los alrededores del convento para ver qué había pasado. La plaza estaba llena de cosas que tiraban por las ventanas y uno que logró entrar en el interior le dijo que una sala estaba con el suelo tan lleno de huevos rotos y tarros de mermelada volcados por tierra y hechos añicos que no se podía pasar. Como las monjas se dedicaban a hacer mermelada para vender, había muchísima; tanta que, unos días después, aquella sala se llenó de avispas y no había quien pudiese entrar en ella».¹⁶

DEL SAQUEIG IMPROVISAT A L'ENDERROC PLANIFICAT

En poc més d'un mes, el saqueig i l'incendi van derivar cap a l'enderroc planificat i sistemàtic del convent de les Bernardes i de la rectoria i església del Mercadal. El doble conjunt eclesiàstic (convent i parròquia) ocupava una peça enorme que delimitava un conjunt de quatre carrers (Hortes, Sèquia, plaça del Mercadal, plaça de les Bernardes i carrer de les Bernardes); en definitiva, pràcticament tota l'illa de cases compresa en l'actualitat pels

¹⁵ Arxiu de Valldonzella. *Llibre Cròniques 1939-1980*, pàg. 3-4.

¹⁶ Arxiu de Valldonzella, *Llibre Cròniques, 1939-1980*, pàg. 7.

carrers Hortes, Santa Clara (abans Bernardes), Obra i Sèquia. Abans de la destrucció, l'illa de cases tenia, amb forma irregular, dos queixals: la plaça del Mercadal i la plaça de les Bernardes, aquesta darrera, amb la imatge de les portes del convent i de l'església.

Enric Mirambell, a la conferència que hem citat, va ratificar, en un breu paràgraf, aquesta acció immediata, la qual va sintetitzar de la manera següent: «Pocs dies després de l'exclaustració es començà a enderrocar tot el conjunt d'edificis que integraven les pertinences del monestir. Consta documentalment que en el mes d'agost de 1936 ja s'estava realitzant l'enderroc».¹⁷

A principis d'agost, les brigades municipals ja treballaven en la neteja de l'antic convent parcialment enderrocat: «La brigada municipal ha començat avui la neteja de les desferres de l'antic convent de les Bernardes».¹⁸

Tant bon punt el procés revolucionari va endegar l'enderroc de l'església del Mercadal, la rectoria i tot el convent de les Bernardes, després de la fase inicial d'incendi, saqueig i destrucció, l'Ajuntament va aprofitar l'avinentsa.

Unes setmanes més tard es plantejà, ja en termes oficials i amb tramitació administrativa, la proposta d'enderroc i urbanització de les Bernardes.¹⁹ Efectivament, el divendres dia 21 d'agost es formulava la proposta d'acord: «L'antic convent de les Bernardes constitueix pel lloc en què està emplaçat i per la seva gran àrea d'extensió, un positiu entrebanc per al normal creixement de la ciutat. D'altra banda, aquell casalt enorme, vetust i feixuc, no és, ni pot tenir, cap element constructiu que valgui la pena d'ésser conservat».²⁰

Com hem vist, doncs, poc més d'un mes després de l'inici de la revolució social, es formulava la proposta d'acord al Ple de l'Ajuntament del dia 22 d'agost, amb els arguments que ja hem esmentat i un apunt sobre la perspectiva que s'obria: «Per fi no escapa a ningú les possibilitats urbanístiques que són factibles d'obtenir per la utilització de la gran zona urbana que ha de resultar lliure per la desaparició del vell monestir, cases adjacents,

¹⁷ MIRABELL BELLOC, Enric: «La comunitat de Cadins a Girona i Salt», conferència pronunciada a la sala d'actes de les Bernardes de Salt el 30 de gener de 1992.

¹⁸ *L'Autonomista*, 3 d'agost de 1936.

¹⁹ *L'Autonomista* del 21 d'agost de 1936 informava que a l'ordre del dia del Ple de l'Ajuntament de l'endemà, dissabte, s'hi incloïa el projecte «Sobre enderroc de les Bernardes i urbanització del seu solar».

²⁰ *L'Autonomista* del 22 d'agost de 1936 publicava el text de la proposta al Ple.

església del Mercadal, Rectoria i hortes annexes, tot el que permetrà recollir l'anhel de l'opinió pública i donar-li satisfacció amb l'estudi d'un mercat». L'acord plantejava encarregar l'enderroc a les brigades municipals, desnonar els llogaters de les cases «fins ara propietat del monestir», l'expropiació forçosa de les cases de particulars a la zona delimitada pel carrer de les Bernardes, plaça de les Bernardes, plaça del Mercadal, carrer de l'Obra i carrer de les Hortes i, finalment, que a la vista del croquis dibuixat per l'arquitecte municipal es formulés un avantprojecte de plaça mercat, que es definissin les contribucions especials i que es fes un estudi definitiu de la «urbanització de la zona compresa entre avinguda de Jaume I, Anselm Clavé, carrer de Santa Clara, plaça del Molí, Sèquia i Eiximenis».²¹ El **plànol úm. 1** acredita que, probablement, ja abans de la Guerra Civil l'Ajuntament tenia al cap la construcció d'una nova plaça del mercat en aquell sector, i així ho va dibuixar Ricard Giralt Casadesús, respectant el signe de la creu i la referència als campanars del Mercadal i de les Bernardes. L'acord que finalment es va prendre optava per utilitzar directament el solar que resultaria de l'enderroc de la rectoria i església del Mercadal, i del convent i església de les Bernardes (**plànol núm. 2**).²²

A l'annex de l'acord hi figura la relació de tots els arrendataris de les cases de les Bernardes i els lloguers que pagaven. I l'expedient inclou els catorze oficis signats per l'alcalde Joaquim de Camps i Arboix, el dia 31 d'agost, de notificació del desnonament i oferiment de tractar de buscar una solució per a la situació plantejada; hi figuren tots els oficis amb còpia signada pels afectats.²³ La proposta s'aprovà i una setmana més tard es publicà ja a la premsa local la notícia amb el dibuix del nou projecte de plaça i mercat²⁴, que signava l'arquitecte municipal Ricard Giralt Casadesús. Es feia també la

²¹ Arxiu Municipal de Girona (AMGi), Núm. de registre 10925, Expedient dels serveis tècnics municipals: «1936. Enderroc de les Bernardes. Proposició i acord». L'alcalde i el secretari acrediten, amb el seu peu de signatura, que l'acord es va prendre.

²² AMGi, Carpetes plànols, 1936, Dos plànols successius de Ricard Giralt Casadesús amb propostes diferents d'ubicació de la nova plaça del Mercat.

²³ AMGi, Expedient «Enderroc de les Bernardes». Hi consten els escrits adreçats, i signats, a la vídua d'Artur Roig, que pagava un lloguer de 30 ptes. al mes; Pere Bastidas, 20 ptes; vídua de Josep Pagès, 20 ptes; Joan Barneda, 20 ptes; Jaume Dalmau, 25 ptes; Llorenç Padrosa, 20 ptes; Joan Claret, 20 ptes; Delfí Franch, 20 ptes; Narcís Gou, 20 ptes; Ricard Bosch, 20 ptes; vídua de Jaume Frigola, 24 ptes; Jacint Corominas, 20 ptes; Antoni Carbó, 30 ptes; Maria Coderch, 20 ptes.

²⁴ «Urbanització de les Bernardes. La nova plaça mercat», *L'Autonomista*, 29 d'agost de 1936. Notícia de portada i presentació del croquis corresponent.

previsió d'un conjunt de cases per a obrers, que l'Ajuntament es proposava construir aprofitant l'immens solar, que es va acabar collectivitzant com a conseqüència de les accions polítiques empreses en aquest sentit per l'Ajuntament de Girona i, amb posterioritat, pel Govern de la Generalitat²⁵. L'objectiu era combatre l'atur i revitalitzar el sector de la construcció, si bé els resultats foren molt dubtosos.

Per la seva banda, el cronista oficial de la ciutat aporta un punt de realisme sobre les conseqüències de l'enderroc, més enllà de les circumstàncies dramàtiques del juliol del 36: «Quan l'any 1936 s'enderrocà el monestir de les Bernardes, ja la seva presència en aquell medi urbà resultava una mica estranya. La seva gran superfície i les seves altes parets, amb poques obertures, donaven un aspecte fantasmal als estrets carrers que l'envoltaven, encara que la placeta amb la façana del monestir i del temple tenia certa gràcia i un recolliment especial. L'enderroc d'aquelles construccions no deixà de produir certa tristesa, per les tràgiques circumstàncies que el motivaven; però per altra part s'acceptava com una mesura d'esponjament que aportava més aire i més sol a aquella barriada».²⁶

L'AJUNTAMENT FRANQUISTA I ELS NOUS PROJECTES DE 1939-1940

Ja sabem que les coses van quedar a mitges; que al final de la guerra, l'església del Mercadal havia quedat a mig enderrocar, que s'havia completat l'enderroc de l'església i el convent de les Bernardes, que no s'havia construït la plaça del Mercat i que el projecte urbanístic va quedar en suspens.

²⁵ Sobre aquest punt cal veure la tesi de GIL I TORT, Rosa Maria *Ricard Giralte Casadesús, un noucentista transversal (1884-1970). Arquitectura, municipi i urbanisme a la Catalunya del segle XX*, Universitat de Girona, Girona, 2014, pàg. 288: «Giralte també va projectar dos blocs de vivenda obrera per Girona que no es realitzaren, a la Ronda Pare Claret el 1936 i al solar del que havia estat el convent de les Bernardes, com a resultat de l'operació urbanística d'enderroc i reordenació d'aquella zona. En aquell mateix espai Giralte havia previst la construcció d'un mercat, seguint la idea que havia pogut veure en la seva recent estada a Viena». La idea del mercat de Giralte, era un projecte defensat i compartit per l'Ajuntament de Girona. Sobre la collectivització del sòl en els anys de la Guerra Civil, Francesc Ferrer i Gironès va fer una aproximació de caràcter general i aplicada a Girona seguint les actes i la documentació municipal; FERRER I GIRONÈS, Francesc: «La municipalització de la propietat urbana a Girona», *La tradició moderna. Segones Jornades d'Estudi de la documentació d'arquitectura i urbanisme*. Girona, 1995, pàg. 35-68

²⁶ MIRAMBELL BELLOC, Enric: «El mig mil·lenni de les Bernardes», *Diari de Girona*, 30 d'agost de 1992.

L'oportunitat era, però, molt clara i el nou Ajuntament franquista va decidir aprofitar l'avinentesa per rescabalar les monges, restituir-les en els seus drets, però negociar-ne la compra, per tal d'assegurar que s'aprofitava el solar, que s'havia generat amb l'enderroc, per millorar l'urbanisme de la zona i generar uns nous aprofitaments. L'Ajuntament sorgit del final de la Guerra Civil va considerar que la nova situació afavoria una acció urbanística, però no va gosar, finalment, emprendre una reforma de màxims, en benefici del manteniment de tot el solar com a sòl públic, sinó que en va reduir les expectatives.

Encara, el 8 de juliol de 1939, el tinent d'alcalde Isidre Bosch, un dels tres incitadors de l'expedient a Ricard Giralt, com ha explicat Rosa Maria Gil, signava una proposta que es va desestimar de seguida, i que comentem més avall, per traslladar l'església del Mercadal a uns terrenys nous, procedents del baluard de Santa Clara. El fet més significatiu de tot plegat és que el plànol d'aquesta proposta de permuta el va signar, justament, Ricard Giralt Casadesús,²⁷ i és interessant veure com en aquest plànol (**plànol núm. 3**), l'església del Mercadal ha estat traslladada, a nivell de proposta, a un espai entre la Gran Via i la carretera de Barcelona, i s'observa també com es defineixen uns habitatges per a obrers que ens remetem a les propostes dels anys 36 i 37 del mateix Giralt, amb façana al carrer del Dr. Robert, que encara no havia esdevingut el carrer del pare Claret (**plànol núm. 4**).

Les coses, però, finalment van anar per un altre camí. La memòria que signava l'arquitecte municipal Juan Gordillo, el 30 d'abril de 1941, no deixava cap dubte sobre l'oportunitat: «Lo que nunca hubiera sido posible, pues era

²⁷ AMGi. Carpeta de plànols. Pel que fa a l'expedient es va resoldre el 7 de febrer de 1940, i va mantenir actiu Ricard Giralt a l'Ajuntament des del final de la guerra fins a aquesta data. *Llibre d'Actes*, sessió de 7 de febrer de 1940: «Don Ricardo Giralt Casadesús, arquitecto, un año de suspensión de empleo y sueldo y cinco de postergación. Para la imposición de la sanción se ha estimado el conjunto de las circunstancias que concurren en el presente caso, la colaboración demostrada por el sancionado en el transcurso de la liberación. Por la índole de sus funciones y especialmente por las conveniencias de la administración municipal se faculta a la Alcaldía- Presidencia para utilizar si conveniera al Municipio, los servicios del sancionado». Fins que va ser suspès, un any de feina i sou, i cinc de postergació, Ricard Giralt Casadesús va continuar actiu com a arquitecte municipal i va signar, el dia 20 d'octubre de 1939, un projecte de «Urbanización del Mercadal», que respectava l'església del Mercadal i que plantejava diferents blocs d'habitatges amb el manteniment de molts espais lliures i places interiors. Plànol publicat per CASTELLS, Ramon, CATLLAR, Bernat i RIERA, Josep: *Atlas. Girona ciutat. Catàleg de plànols de la ciutat de Girona des del segle XVII al XX*, COAC, demarcació de Girona, Girona, 1992, procedent de l'AMGi, Fons plànols. Juan Gordillo, en els primers projectes que va signar, va respectar aquesta idea d'espais esponjats, si bé plantejada en uns termes diferents.

dificilíssim expropiar los solares que el convento ocupaba y la casa rectoral de la Parroquia, nos lo dio iniciado, desgraciadamente, la furia marxista.

Las calles circundantes al antiguo convento, todas ellas de mucho tránsito, eran estrechas, tortuosas, sin urbanización apropiada y con ello la destrucción roja, presentó al Excmo. Ayuntamiento de la Ciudad, la ocasión única de enfocar un plan general de urbanización que afecta a las calles de las Bernardas, Huertas, Obra, Prensa y a las plazas del Mercadal, Molino y Bernardas, y de un modo general a toda aquella barriada». ²⁸ La mateixa memòria, retrocedint en el temps a l'any 1939, explicava: «prevaleció en un principio el criterio de dejar grandes espacios libres destinados a plazas de reposo o jardines». Amb aquesta idea, la Comissió Gestora havia encarregat la formació d'un projecte l'11 de maig de 1939, ²⁹ en el qual hi va treballar, com hem dit, Ricard Giralt amb data de 20 d'octubre de 1939 (**plànol núm. 5**), on ho va dissenyar tot respectant l'església del Mercadal, una illa oberta amb tres places i espais de connexió des del carrer Bernardes, del carrer Hortes, de la plaça de les Bernardes i del perllongament del carrer de la Premsa. El març de 1940 es mantenia la idea de l'esponjament en un plànol signat a Barcelona per l'arquitecte que podria ser, encara, Ricard Giralt, que feia un mes que havia estat apartat de la seva plaça d'arquitecte municipal (**plànol núm. 6**); en aquest cas només amb dues places i un concepte d'illa tancada, només oberta des del perllongament del carrer de la Premsa.

Aquesta darrera idea és la que va acabar adaptant i modificant el seu substitut, Juan Gordillo Nieto; el nou projecte es va aprovar el dia 2 d'agost de 1940, en els termes de la memòria elaborada per Juan Gordillo i que va signar amb data de 19 de juliol de 1940. ³⁰ Aquesta memòria fou aprovada per la Comissió Permanent el mateix dia i pel Ple el dia 2 d'agost de 1940, ³¹ i el 12 d'agost es remetia per a publicació al Butlletí Oficial de la Província.

²⁸ AMGi. Núm. de registre 10512. «Proyecto de urbanización del barrio del Mercadal. Memoria», 30 d'abril de 1941. Signa la memòria l'arquitecte municipal Juan Gordillo Nieto.

²⁹ AMGi, Carpeta de plànols de Ricard Giralt. Hi hem identificat dos plànols, un del 20 d'octubre de 1939 (plànol núm. 4), que és el reproduït a l'Atles del COAC (Girona ciutat), i un de març de 1940, amb el peu de març de 1940 i donat a Barcelona per part d'«El arquitecto». De fet, aquest plànol, formulat un mes després de la sanció a Giralt, és el de referència per al primer projecte que avala Gordillo, encara amb dues de les tres places del plànol anterior.

³⁰ AMGi. «Proyecto de Urbanización del barrio del Mercadal. Girona. Memoria». 19 de juliol de 1940. Juan Gordillo Nieto.

³¹ AMGi, *Llibre d'actes*. Acta del 2 d'agost de 1940, f. 21r i v.

Aquí, l'arquitecte volia combinar una nova política d'habitatge acollint-se a la política d'habitatge protegit «que quiere decir: Arquitectura nacional y viviendas económicas. Las dos grandes directrices urbanas de la política de la Vivienda de nuestro Caudillo Franco». Higiene, llum, ventilació, pocs patis i molta façana i prevalença d'espais lliures amb «dos grandes plazas, alejadas de la circulación rodada y destinadas a los vecinos del gran conjunto. A propósito ambas, para jardines infantiles; de aire romántico la de acceso a la absidiola de la Iglesia y de aspecto de reposo la otra». La memòria, uns paràgrafs abans, precisa l'abast d'aquesta plaça més romàntica: «La parte orientada a Norte, donde se emplaza la capilla del Santísimo, se aprovecha la oportunidad de su absidiola, para rodearla de un jardín típico español, a base de superficies planas, recortes de boj y paramentos de ciprés. Plaza de descanso». El projecte es va publicar al BOP el 16 d'agost de 1940, i va donar peu a un conjunt ampli de reclamacions.

URBANISME I PROPIETAT, EL PROJECTE DE 1941

Per atendre aquestes reclamacions que es van plantejar al projecte de 1940, acompanyades per l'estira-i-arrotonsa de la negociació entre l'Ajuntament i les Bernardes, el consistori va optar per reformular el projecte. L'arquitecte municipal, Juan Gordillo Nieto, va presentar, el 5 de febrer de 1941, a la Comissió d'obres, el seu «Informe-Memoria relativo al proyecto de urbanización del barrio del Mercadal o sea de la zona comprendida entre las calles de Bernardas, Huertas, Eiximenis y de la Acequia, y sus accesos, a consecuencia de la destrucción por la horda roja, del antiguo convento de las Religiosas Bernardas».³² Com diu el mateix arquitecte, «Por antecedentes que nos constan y cambios de impresiones tenidas con los principales propietarios afectados podemos casi asegurar que, salvo raras excepciones quedarán reducidas a permutas de solares las principales transacciones provenientes de las nuevas alineaciones de las calles afectadas y que sólo

³² AMGi, «Informe-Memoria», de 5 de febrer de 1941. De fet, com és molt propi dels expedients municipals, que avancen i retrocedeixen en el temps, un cop agrupats per arxivar-los, el plec d'aquest informe-memòria de 5 de febrer de 1941 inclou el projecte d'urbanització del barri del Mercadal del 19 de juliol de 1940, la nova memòria del nou projecte d'urbanització del 30 d'abril de 1941, que és la que fa la síntesi de l'evolució històrica, i el pressupost del 14 d'agost de 1947, aprovat per la Comissió Permanent de 22 d'agost de 1947.

habrá de reunirse a formalizar expedientes de expropiación en contadísimos casos».

La línia argumental que es trasllada a la nova memòria del 30 d'abril de 1941, que ja hem esmentat a l'inici de l'apartat anterior, no deixa marge per a cap dubte: calia preservar els drets dels propietaris per damunt de l'objectiu d'assegurar grans espais públics; el nou projecte havia de tenir un sentit clar de reparació i de restitució: «Ello motivó que deseando el Ayuntamiento lesionar lo menos possible los intereses de los distintos Propietarios afectados, así como, dar una muestra patente de respeto y acatamiento a los deseos de nuestro Prelado y coadyuvar a reparar en lo possible el despojo sufrido por la citada Comunidad tan castigada por la horda anarco-marxista, encargara de nuevo al Arquitecto que suscribe, la revisión del anterior proyecto y en su caso la presentación de otro nuevo, que llevando adelante el deseo manifiesto del Ayuntamiento de urbanitzar el Barrio del Mercadal, armonizase con los intereses de los propietarios afectados o los lesionase en la menor cuantía posible». L'arquitecte tractava de fer les mínimes afectacions possibles, plantejava un cost total de 346.369,75 pessetes, de les quals 231.554,34 eren obra estricta i la resta, 114.815,40, el cost de les indemnitzacions, i establia, en un perímetre ampli, unes contribucions especials de 75 pessetes per metre lineal de façana, amb la finalitat de recaptar un total de 45.975 pessetes.³³ El projecte preveia que el carrer de les Bernardes tingués 11 metres d'amplada, el de les Hortes 10 i tant el de l'Obra com el de la Sèquia 6; contemplava una plaça de 18 metres d'ample davant l'església del Mercadal, i la regularització de la plaça del Mercadal, que passaria a dir-se de les Bernardes; i, també, ampliava l'emboadura de la plaça del Molí. El pressupost i el projecte es van formular, com hem dit, en la memòria del 30 d'abril, que va aprovar el Ple de l'1 de maig de 1941, i el 5 de maig de 1941 es va enviar l'anunci al BOP per a la seva exposició pública. En aquesta mateixa memòria es concretava que les afectacions d'expropiació es limitaven a les cases 2, 4, 6 i 8 del carrer Sèquia; 1 i 2 de la plaça del Mercadal, la 3 del carrer de les Bernardes, i la 3 de la plaça de les Bernardes.

Però les coses no devien ser del tot fàcils i, malgrat que el 24 de novembre de 1943 es va proposar a la Comissió Permanent i aquesta va aprovar, el 25 de novembre, l'adquisició de 200 metres lineals de *bordillo*,

³³ AMGi. «Proyecto de Urbanización del barrio del Mercadal. Memoria». 30 d'abril de 1941. Juan Gordillo Nieto.

no fou fins al setembre de 1947 que l'arquitecte municipal va presentar una revisió del pressupost i la corresponent actualització, abans de procedir a l'inici de les obres. Llavors, el cost total de l'operació ja pujava a 457.027,18 pessetes, sense modificar el projecte aprovat l'any 1941.³⁴ I, per altra banda, el procés dels desnonaments notificats el 1941, i reiterats els anys 1942, 1943, 1945 i 1950, van endarrerir moltíssim la materialització d'un projecte reduït, que ja escapa del marc d'aquest estudi.³⁵

Només ens queda, i no és poca cosa, rastrejar la negociació concreta i singular entre l'Ajuntament i la comunitat cistercenca de Santa Maria de Cadins en l'intent de rescabalar-se plenament de l'impacte de la revolució en el patrimoni i els valors de la comunitat. L'Ajuntament, que de bon principi tenia al cap els projectes del consistori republicà, amb una terminologia i rerefons ideològic canviat, no ho va tenir fàcil i va haver d'anar retrocedint en les seves posicions inicials.

LA LIQUIDACIÓ DE LA GUERRA CIVIL. RESTITUCIÓ DE BÉNS I RECONSTRUCCIÓ DE LA VIDA MONÀSTICA

Ja sabem, pel mateix testimoni de les monges, que el mes de març de 1939 l'abadessa Maria Josefa Tenas va llogar un pis a la plaça de Sant Josep núm. 4 i, aquí, amb una gran precarietat de mitjans van reprendre la vida monàstica que s'havia interromput per dispersió violenta a mitjans de juliol de 1936.

L'any 1939, les Bernardes havien recuperat les propietats que tenien al barri del Mercadal, però s'adonaren de seguida de l'enorme dificultat de reconstruir el convent en el mateix lloc, hi desistiren i començaren les

³⁴ AMGi. «Memoria relativa al nuevo presupuesto del proyecto de urbanización del Barrio del Mercadal. Gerona, septiembre de 1947. El arquitecto Municipal». En el mateix plec hi ha el pressupost de 22 d'abril de 1941 i la relació de finques afectades i el seu preu total de 114.815,40 ptes.. Són la Rectoria del c. Sèquia 2, per un preu de 2.027,40; la propietat d'Anna Cruañas al c. Sèquia 4, per 4.200 ptes; la de Gregori Sureda, al c. Sèquia 6, per 3.400; la de Joan Naspleda, al núm. 8 del c. Sèquia, per 8.400; la de Soler de Vielsa, a la plaça del Mercadal 1 i 2, pel preu de 74.500 ptes; la de E i N. Pagès al c. Bernardes 3, 13.500; la d'Elisa Guimerà al c. Hortes, per 588 ptes; i la de Lorenzo Corratgé, a la plaça de les Bernardes, 3, per 8.200 ptes.

³⁵ AMGi. Núm. de registre 10512. Carpetes «Desahucios 1943-1950», «Contribuciones especiales, 1941-1954» i «Reclamaciones 1941-1954». A la carpeta de desnonaments, que inclou propietaris i llogaters, la relació nominal de persones requerides al llarg de gairebé deu anys és molt més àmplia que la relació inicial de 1941 que hem esmentat a la nota anterior.

negociacions amb l'Ajuntament per tal de perfeccionar un conveni que permetés l'obtenció dels recursos necessaris per a la compra que havien de fer. Amb la garantia del valor dels terrenys de l'antic convent, i de les altres cases del barri del Mercadal que eren propietat de la comunitat, van començar totes les gestions per trobar un emplaçament adient, que finalment va acabar sent la finca de Salt, ben situada i ben dotada, i a on es van traslladar l'any 1944.

Entre 1939 i 1941, a remolc del canvi de conjuntura històrica, l'Ajuntament havia anat canviant de criteri des del final de la Guerra Civil, el febrer de 1939. Molts pocs mesos després, com hem esmentat abans, mostrant el plànol, el 8 de juliol de 1939 encara es plantejava, per part d'Isidre Bosch, arquitecte i tinent d'alcalde d'obres, una permuta entre l'Ajuntament i l'Església: l'Ajuntament cedia a l'Església, per a una nova rectoria i una nova església, 79.971,89 pams quadrats procedents de l'antic baluard de Santa Clara, prop de l'Hospital, valorats en 2 pessetes el pam, mentre que l'Església cedia a l'Ajuntament 19.055 pams procedents de la rectoria, valorats en 3 pessetes el pam, i 27.047 pams procedents de l'església del Mercadal, valorats en 3,80 pessetes el pam.³⁶ Com és ben sabut, aquesta idea no va prosperar i, com hem vist en els apartats anteriors, es va anar produint un viratge de moderació i canvi, amb un Ajuntament clarament decidit a abandonar la idea d'una gran plaça, edificis d'habitatge social i un edifici per a plaça-mercat, i a apostar per un model urbanístic en què s'ajustaven les alineacions dels carrers i s'eixamplaven, es creaven alguns espais públics davant del Mercadal i a la plaça de les Bernardes, i la resta dels terrenys es convertien en solars edificables, d'acord amb un nou projecte urbanístic.

És interessant veure com en els diversos acords municipals de presentació i aprovació del projecte s'aprofitava per atacar el període revolucionari, i de dominació marxista i roja, alhora que s'argumentava que en aquest cas, paradoxalment, l'efecte de la revolució i els enderrocs corresponents havia aplanat el camí de l'Ajuntament per a unes reformes urbanístiques que eren considerades molt necessàries, però d'execució pràcticament impossible, ateses les dificultats de gestió.

És una opinió que comparteix Enric Mirambell: «Restablerta la normalitat es plantejà immediatament la conveniència de reconstruir el mutilat temple

³⁶ AMGi. Registre núm. 10512. Informe del tinent d'alcalde d'obres i arquitecte Isidre Bosch, del 8 de juliol de 1939.

parroquial. Però de tornar a edificar el monestir en el seu antic emplaçament, ja ni se'n parlà. L'indret no era idoni per construir-hi novament un monestir. Aquell barri estava en plena expansió. El solar es podia valorar fortament per la seva magnífica ubicació».

I l'argument no era pas només urbanístic, sinó que podríem dir que s'hi afegia una aproximació social i ciutadana, vinculada al que ara en diríem sociabilitat: «L'antic monestir del Mercadal era massís i ferreny, com una fortalesa. La vida del seu interior transcendia molt poc cap enfora. És cert que la gent sabia que darrere d'aquelles altes parets hi havia unes persones dedicades enterament a l'oració; i que no deixaven pas de pregar per les necessitats de la ciutat i del món. També és veritat que en la seva església s'hi celebraven uns cultes oberts a tothom. Però la relació humana era ben limitada. Reixes i gelosies eren el símbol d'una vida que des de fora es valorava més per la clausura que per la contemplació».³⁷

Així, doncs, en paral·lel als tràmits dels projectes d'urbanització i la seva adaptació i reculada successiva cap a posicions més conservadores per minimitzar els efectes sobre els drets de propietat i les expectatives urbanístiques, es van anar desenvolupant les negociacions entre l'Ajuntament de Girona i la comunitat cistercenca de Cadins, sota l'atenta mirada, impuls i supervisió del senyor bisbe de Girona.

El dia 17 d'abril de 1940, el bisbe de Girona es va adreçar a l'Ajuntament per plantejar diverses qüestions sobre les intencions municipals en relació amb el projecte d'urbanització del Mercadal. El bisbe explicava, en aquest escrit, que havia rebut la instància de la mare abadesa de Cadins amb la voluntat de formular un expedient canònic d'alienació dels béns de la propietat de la Comunitat. Atenent a la urgència de construir un nou convent, el bisbe volia saber si l'Ajuntament tenia intenció d'adquirir la totalitat de la finca de les Bernardes o si en tenia prou amb les afectacions de les noves alineacions³⁸. Alhora, en document adjunt, presentava una valoració feta per l'arquitecte Tusquets de Barcelona, en què es fixava el preu del terreny en 3,25 pessetes el pam i el de les cases en 75.000 pessetes.³⁹

³⁷ MIRAMBELL BELLOC, Enric : «La comunitat de Cadins a Girona i Salt», conferència pronunciada a la sala d'actes de les Bernardes de Salt, el 30 de gener de 1992.

³⁸ AMGi. Ofici del bisbe de Girona José Cartañá a l'alcalde de la ciutat, de data 17 d'abril de 1940.

³⁹ AMGi. Ofici del Bisbat. Segell del bisbe. «Valoración hecha por el Sr. Tusquets, arquitecto de Barcelona».

El 9 de maig de 1940, l'Ajuntament responia, amb un acord de la Comissió Permanent, que la seva intenció era l'adquisició total de les finques, sempre que hi hagués un acord en el preu, tot i que trobava massa alt el fixat per Tusquets i entenia que la totalitat dels terrenys i cases es podrien adquirir per un preu total de 250.000 pessetes,⁴⁰ i així ho feia saber al bisbe amb un ofici del dia 10 de maig de 1940.⁴¹

El 7 de juny de 1940 es van reunir, a Girona, d'una banda, l'arquitecte Nilo Tusquets de Cabirol i, de l'altra, l'arquitecte Juan Gordillo Nieto, que representaven, respectivament, la comunitat de Cadins i l'Ajuntament; atenent totes les qüestions de superfície, característiques, costos, etc. van fer cadascú una valoració: el primer, per la totalitat de la finca, de 300.000 pessetes i el segon, com ja havia dit l'Ajuntament, de 250.000.⁴²

La síntesi de la posició i de les expectatives de la comunitat cistercenca de Cadins, les Bernardes, es va plantejar en dos escrits molt detallats subscrits per la mare abadessa Maria Josefa Tenas i la secretària Maria dels A. Puig, datats el 8 d'agost de 1940 i el 2 de setembre de 1940, ambdós adreçats a l'alcalde de Girona.⁴³

El primer escrit recordava la història: Segle X a Cabanes; segle XII, reforma cistercenca; 1492, trasllat a Girona; segle XVI, unió amb Santa Maria de Blanes i canvi de nom, de Sant Feliu de Cadins a Santa Maria de Cadins. També feia referència a l'espai ocupat pel convent: 4.255,45 metres quadrats equivalents a 112.003,44 pams, on hi havia el convent, l'església i «quinze casas unidas». Narrava la destrucció de juliol del 36, amb pèrdua de tots els seus béns, com van abandonar el convent «pudiendo únicamente llevarse la ropa puesta» i, també, com després del saqueig es va procedir a l'enderroc planificat de l'església, el convent i nou de les quinze cases. Detallava que l'arquitecte de Girona, senyor Isidre Bosch, valorava tot el que es va enderrocar en 600.000 pessetes i que les pedres de l'enderroc van ser reciclades, en part, per a la muralla de l'Onyar, el Grup Escolar i l'escola de *doña* Carme Auguet, com

⁴⁰ AMGi. Proposta d'acord del 9 de maig de 1940, aprovada el mateix dia per la Comissió Permanent i signat l'acord per l'alcalde i el secretari.

⁴¹ AMGi. Ofici núm. 586. del Ayuntamiento de la Inmortal Gerona adreçat per l'alcalde al bisbe de Girona, amb data 10 de maig de 1940.

⁴² AMGi. Document signat per Juan Gordillo Nieto i Nilo Tusquets de Cabirol, amb data 7 de juny de 1940.

⁴³ AMGi. Document de 8 d'agost de 1940, amb disset apartats, i document de 2 de setembre de 1940, amb set apartats.

podria acreditar l'arquitecte senyor Giralt. Concretava que les monges ho havien perdut tot: patrimoni i valors, que vivien en la misèria en un pis de la plaça de Sant Josep, i que ni els avenços del bisbe, ni els préstecs de la Banca Arnús, ni les almoines no eren suficients; que aquesta penúria havia impedit el tancament del solar del Mercadal, cosa que procedien a fer en aquell moment.⁴⁴ Tot i això, assegurava que les monges no volien veure desaparèixer un monestir de deu segles d'existència i de cinc de presència continuada a Girona, i que es proposaven vendre els terrenys i les cases a un preu de 6 pessetes el pam, d'acord amb ofertes que havien rebut; amb la venda, aspiraven a reunir 600.000 pessetes i començar la construcció, als afores de la ciutat, d'un nou convent, segons un projecte de Nilo Tusquets de Cabirol. Afegien que era l'Ajuntament qui impedia la venda, ja que continuava fent-se seus, amb poques variacions, els projectes dels temps de la República i de la guerra, signats per l'arquitecte Ricard Giralt: «En tiempo rojo se hizo un plano de urbanización llamado 'Casas Bloc'. (...). Con ligeras modificaciones, el proyecto referido del arquitecto Sr. Giralt, del tiempo rojo, retocado y suscrito, por lo menos nominalmente, por el arquitecto que le sustituye durante el año de su suspensión,⁴⁵ ha sido aprobado por la Comisión Permanente y Junta de Obras de dicha Corporación en sesión de diez y siete del pasado mes de Julio. En este nuevo proyecto del terreno de que se trata, se toman setenta y un mil palmos cuadrados, en los que hay las seis casitas que quedan en pie para vía pública, de los ciento doce mil que tiene». Feien el càlcul de la pèrdua patrimonial que això representava i sentenciaven: «Delante de Dios, quizás es peor impedir ahora la reconstrucción del Monasterio, que demolerlo

⁴⁴ En realitat, la instància per al tancament del solar ja l'havien presentat amb data de 5 de desembre de 1939 i amb arguments ben contundents que s'extenen en l'explicació succincta dels fets de juliol del 36: «La comunidad religiosa de que soy abadesa fue una de las primeras y más perjudicadas víctimas de la revolución roja en Gerona. Las hordas revolucionarias comenzaron por asaltar el convento y saquear villanamente el templo y residencia de la Comunidad. Después, el Ayuntamiento rojo completó la labor destructora de la plebe marxista, y la piqueta municipal derribó y arrasó la Iglesia, la casa conventual y los inmuebles anexos propiedad de la Comunidad. Actualmente, de todo aquel conjunto de edificaciones no resta más que los solares y restos de derribos y escombros». Com que el solar obert és objecte de pas de persones i vehícles demanen de tancar-lo abans no generi un «estado posesorio» «aunque jamás un derecho». AMG, núm. de registre 10512. Escrit mecanografiat signat per Maria Josefa Tenas, abadesa.

⁴⁵ Com hem vist ja a la nota 28 no anaven gens desencaminades, ja que Ricard Giralt encara va signar una proposta el 20 d'octubre de 1939, *Año de la Victoria*, abans no es resolgués el seu expedient de depuració que va acabar amb aquest any de suspensió que les monges esmenten.

en tiempo rojo». Més de quaranta anys més tard encara Albert de Quintana, l'alcalde dels primers moments posteriors a la guerra, tenia aquest argument clavat com una espina: "La qüestió és que quan jo vaig arribar a l'Ajuntament, vaig considerar que era millor fer una zona verda en aquell lloc i cedir un solar a la Gran-Via a les monges per tal que hi fessin un convent i una església nous. Per això em van acusar de ser més roig que els 'rojos', perquè els rojos havien derruït l'església i jo n'impedia la reconstrucció. Al final vaig haver de cedir."⁴⁶

Valoraven tots els perjudicis en 600.000 pessetes per als immobles i 300.000 per als valors mobles; apel·laven a la consciència i a l'interès personal de cadascun dels membres de la Corporació; deien que no buscaven l'interès personal, sinó la voluntat de reconstruir el monestir i apel·laven a la doctrina de Franco i a la voluntat de restituir tots els perjudicats per la revolució, en els seus drets. Afegien que pensaven elevar, també, a la superioritat el seu argumentari i, finalment, formulaven quatre propostes alternatives a l'Ajuntament amb l'ànim d'arribar a un acord: primera, la compra de tot, per part de l'Ajuntament, per 500.000 pessetes; segona, la cessió a l'Ajuntament de la finca en el seu estat, i cessió per part de l'Ajuntament a les monges d'un terreny als afores amb un nou monestir construït; tercera, recuperació d'un projecte municipal anterior, en el qual l'Ajuntament només afectava 12.000 pams per al perllongament del carrer del Nord; i quarta, els drets d'edificació de la finca en els termes anteriors a la demolició i amb possibilitat de venda immediata. Finalment, demanaven la suspensió de l'acord plenari a l'espera d'una negociació satisfactòria.

El segon escrit és el recurs davant els acords municipals publicats al BOP del 15 d'agost de 1940 i aprovats pel Ple el dia 2 d'agost de 1940; en aquest recurs recordaven el seu escrit anterior del 7 d'agost (en realitat el 8), en què s'oposaven a l'esmentat projecte, que sense aquest projecte esperaven treure'n d'entre 600 i 700.000 pessetes i que no podien donar per bona la valoració que, en nom d'elles mateixes, havia fet l'arquitecte Nilo Tusquets (300.000 pessetes). Recordaven el precedent del monestir de Valldonzella, de la mateixa comunitat a Barcelona, que havia estat incendiat i posteriorment parcel·lat i venut; i amb el producte de la venda s'havia pogut construir un

⁴⁶ Entrevista de Jaume Fabre a Albert de Quintana, *Presència*, 1 de maig de 1983, pàg. 8-11. Albert de Quintana obvia que en la seva oferta incorporava també el trasllat de l'Església i la rectoria del Mercadal. Però la coincidència de l'argument de les monges amb quaranta anys de diferència indica fins a quin punt va ser rebut com una càrrega de profunditat l'any 1940.

nou monestir a Pedralbes. Reiteraven la seva oposició al projecte en els termes que estava plantejat.

A primers d'octubre de 1940, l'advocat José M. Thió y Rodés, germà de la mare Maria Bernarda Thió i Rodés, que el 1942 seria elegida abadessa, i amb despatx a Barcelona, Girona i Canet de Mar, presentava a l'Ajuntament les condicions per a un acord amb l'objectiu de cedir 26.000 pams, propietat de les Bernardes, a canvi de la condonació dels drets d'edificació, de la no imposició de contribucions especials, i l'adquisició i enderroc, per part de l'Ajuntament, de les cases que no van ser enderrocades durant la guerra, amb posterior cessió a les Bernardes, excepte la part afectada pels 26.000 pams.⁴⁷

El 23 de gener de 1941, el nou alcalde Alberto de Quintana Vergés i l'abadessa M. Josefa Tenas, assistida per l'esmentat advocat José M. Thió i Rodés, van signar, al despatx de l'alcaldia, un *compromiso* de permuta. Segons aquest document, les Bernardes cedien a l'Ajuntament 26.865 pams quadrats (8.695 com a permuta i 18.169 com a excés de superfície), en els termes que figuraven en els plànols annexos i d'acord amb les previsions del projecte urbanístic.⁴⁸ Aquest compromís va ser elevat al Ple Municipal i aprovat en la sessió de 7 de febrer de 1941.⁴⁹ Per la seva banda, l'Ajuntament cedia a les Bernardes 8.695 pams quadrats, procedents, la major part, de l'antiga plaça de les Bernardes i que, ara, amb els nous projectes d'urbanització, passaven a ser edificables. Amb els plànols a la mà, que publiquem (**plànols núm. 7 i 8**), l'Ajuntament obtenia els terrenys necessaris per a dur a terme les noves alineacions i amplades de carrers previstes en el projecte d'urbanització, i les Bernardes veien arrodonida la seva propietat per poder vendre-la, com al

⁴⁷ AMGi. Núm. de registre 10512. Paper amb el segell del despatx d'advocat de José Mª Thió y Rodés, datat el 2 d'octubre de 1940, amb les condicions de les Bernardes i sense signar.

⁴⁸ AMGi. Núm. de registre 10512. Compromís signat per l'alcalde Alberto de Quintana Vergés, per l'abadessa de Cadins Maria Josefa Tenas, assistida per l'advocat José M^a. Thió y Rodés, el 23 de gener de 1941, i acordat pel Ple, amb rúbrica de l'alcalde i el secretari, el 7 de febrer de 1941. Sobre aquest *compromiso* i els successius convenis entre la comunitat de monges cistercenques de Cadins i l'Ajuntament, i entre el Bisbat i l'Ajuntament, en aquest cas per cedir el solar de l'antiga rectoria, hi ha referències al llibre de GUTIÉRREZ DEL MORAL. M. Jesús: *Confesiones religiosas y administraciones públicas. Las relaciones en Girona (1914-1996)*, editorial Scripta, Barcelona, 2001, pàg. 108 i 109 i pàg. 247-250, en el qual es formula l'estudi jurídic-administratiu dels respectius convenis.

⁴⁹ AMGi. *Llibre d'actes*. Sessió de 7 de febrero de 1941, fols 42v a 44r.

final van fer, a l'Instituto Nacional de Previsión, després d'haver-los ofert amb anterioritat al Ministeri d'Hisenda per a seu de la nova delegació.⁵⁰

El dia 26 de novembre de 1941, l'arquitecte municipal Juan Gordillo Nieto va emetre un certificat pel qual acreditava la permuta, entre l'Ajuntament i les Bernardes, de dues parcel·les *a* i *b* d'una superfície equivalent una i altra a 318,4861 metres quadrats, corresponents a 8.385,74 pams quadrats; i feia que el solar que l'Ajuntament permutava s'incorporés a la propietat de les Bernardes com a terreny edificable i el que rebia l'Ajuntament s'havia de destinar a vialitat. Així mateix, les Bernardes venien un conjunt de parcel·les d'una superfície de 690,43 metres quadrats (18.179,28 pams quadrats), destinades també a vialitat, per un preu de 0,25 pessetes el pam quadrat, és a dir, per 4.544, 82 pessetes.⁵¹ Com a resultat de les diferents permutes va quedar una parcel·la important, propietat de la comunitat, la major part de la qual es va acabar venent a l'Instituto Nacional de Previsión (edificació de 1947), avui el gran edifici del CAP de Santa Clara i els corresponents serveis de salut. La resta de parcel·les també van ser, successivament, venudes i ens consta la venda de la finca del carrer Hortes núm. 13, 15, 17 i 19, a Pere Picamal el dia 27 de gener de 1945,⁵² signada per l'abadessa mare M. Bernarda Thió Rodés davant el notari J. A. San Martín Domínguez, i on s'hi va construir el bloc Picamal Salellas, obra d'Ignasi Bosch i Reitg; uns anys més tard, el mateix arquitecte va signar el projecte de la casa Culubret-Picamal construïda el 1951 a l'altra gran cantonada de l'illa de cases de les Bernardes, a la cruïlla del carrer Hortes amb Santa Clara.⁵³

La zona del baluard de Santa Clara, amb la qual s'havia especulat durant els anys de la guerra i els dos primers anys de postguerra per a possibles permutes, amb tota l'illa que ocupaven el Mercadal, la seva rectoria i el convent de les Bernardes, va tenir una altra destinació i s'hi van construir

⁵⁰ AMGi. Núm. de registre 10512. Escrit de l'*Arquitecto Jefe de la Sección de Obras de la Dirección General de Propiedades y contribución territorial* a l'alcalde, en el qual preguntava sobre la disponibilitat del solar pel qual havien rebut una oferta (26 de gener de 1944). La resposta clarificadora és del 31 de gener de 1944 i, encara, amb data 5 d'octubre de 1944, l'arquitecte Juan Gordillo certifica que la parcel·la delimitada en els plànols amb les lletres ABCDEFA «resulta ser sobrante de vía pública procedente de la antigua plaza llamada de las Bernardas... y que ha pasado a ser superficie edificable...».

⁵¹ AMGi. Certificat de l'arquitecte municipal de 26 de novembre de 1941.

⁵² Devem aquesta dada a la família de Pere Picamal, que disposa de les corresponents escriptures.

⁵³ BIRULÉS, Josep M.: *Guia d'arquitectura de Girona. Àrea Urbana. Girona, Salt, Sarrià de Ter, Vilaberlari*, Triangle editorial i COAC, Barcelona-Girona, Demarcació de Girona, 2008, pàg. 82-83 , i la referència a les obres, pàg. 105 i 107.

grups de cases de promoció pública amb propostes que continuava signant Ricard Giralt (plànol núm. 9).

Amb el que hem vist fins ara, ja ens podem adonar que la figura de la mare Maria Bernarda Thió i Rodés va tenir un protagonisme singular els dies de la revolució, el va mantenir durant la dispersió de la comunitat i el va recuperar amb plenitud com a mare abadessa a partir de 1942. I també sabem que per algunes especials circumstàncies va ser ella qui va jugar un paper important en la recuperació i salvament del *Martirologi* de Poblet.

LA MARE BERNARDA (MONTSERRAT) THIÓ I RODÉS. GUERRA, DESTRUCCIÓ I RESTAURACIÓ DE LA VIDA MONÀSTICA

El paper de la mare Bernarda Thió adquireix una especial rellevància tant pels fets objectius com també perquè, un cop acabada la guerra i durant molts anys, va ser l'abadessa de la comunitat (1942-1964).

Montserrat Thió i Rodés, de Franciac, va néixer l'11 de febrer de 1890. Filla d'Alfons Thió i Congost, de Franciac, i de Concepció Rodés i Campderà, de Lloret de Mar.⁵⁴ Va entrar al monestir de Santa Maria de Cadins, del Mercadal de Girona, el dia 24 de setembre de 1915, «como probanda para religiosa de coro».⁵⁵ L'11 de desembre del mateix any «después de la Misa solemne ordenada por el Ritual, hacia las once y media de la mañana, el M. Iltre. Sr. Vicario General de este obispado Dr. D. Agustín Vilá ha bendecido y dado y la M. Iltre. Sra. Abadesa de este Monasterio Dª Mª Josefa Tenas ha impuesto y vestido el santo hábito

⁵⁴ Arxiu Diocesà de Girona, (ADG). Totes les dades biogràfiques provenen del *Llibre en que se notan los dies en que vesteixen, professen y moren les Relig's Bernard's del Mercadal de Girona*. Hi ha una còpia a l'arxiu del monestir de Valldonzella de Barcelona. El certificat de naixement acredita que fou batejada el dia 15 de febrer de 1890 i confirmada a la capella del Col·legi del Sagrat Cor de Sarrià, de Barcelona, pel bisbe Josep Morgades, el dia 6 de desembre de 1899. El matrimoni Thió-Rodés va tenir vuit fills, Alfons, que es féu jesuïta; Maria; Montserrat, la futura mare Bernarda; Carmen, que ingressà a les Reparadores; M. Jesús, ingressada monja de Jesús Maria; Josep M., advocat; Manuel, també advocat; i Lluís, enginyer. En Josep M. l'hem trobat com a advocat de la comunitat abans, fins i tot, que la mare Bernarda fos abadessa, i en Lluís el trobarem més endavant (1959) fent de padrí de la benedicció abacial de la seva germana. He d'agrair totes aquestes informacions al senyor Alfons M. Thió de Pol, enginyer, fill de Josep M. Tant Josep M. Thió i Rodés com el seu fill Alfons van fer escrits memorialístics, el primer sobre l'entrada de la Montserrat a Cadins, i el segon sobre la convivència amb la seva tia els anys de la Guerra Civil.

⁵⁵ El seu germà Josep M. Thió i Rodés va deixar escrites unes pàgines sobre aquest dia i les seves circumstàncies, que publiquem a l'Apèndix I.

de Novícia de coro de la orden cisterciense en este monasterio de Santa María de Cadins de Gerona, a Doña María de Montserrat Thió y Rodés que recibió en religión el nombre de María Bernarda, natural de Franciach.»

El dia 16 de novembre de 1919, l'abadessa del convent de les Bernardes va proposar a la comunitat, reunida en capítol, que es pogués tirar endavant la professió de vots solemnes de la mare Bernarda; així es va aprovar i ho va certificar la secretària, mare Concepció de Ribot. En els termes d'aquest acord, el dia 21 de desembre de 1919, el capellà del monestir de les Bernardes de Girona, Bartolomé Abrich, autoritzat pel bisbe de Girona, Dr. Francisco de P. Mas y Oliver, rebia la professió de vots solemnes, «emitida por la religiosa de coro Doña María Bernarda (en el siglo Montserrat) Thió y Rodés» en un acte en què van actuar de testimonis el Dr. José Mª Pérez Xifra i el Sr. Josep M. Thió y Rodés, germà de la professa.⁵⁶ L'any 1929 ja la trobem al llibre de professions actuant de secretària de la comunitat, un cop va traspasar la mare Pilar Lladó y Gimbernat. Hem vist més amunt el seu paper en els episodis més dramàtics dels inicis de la Guerra Civil i la Revolució, i la manera com va viure i intervenir en el seguiment de l'exclaustració.

A mitjans d'agost de 1936, la mare Thió va deixar Girona, va passar un temps a Barcelona i, finalment, el juny de 1937 va viatjar amb vaixell a Marsella, amb l'esposa i cinc fills del seu germà Josep M. Thió, que havia passat des de Barcelona a França, per Andorra, i s'havia acabat incorporant, com a oficial de complement, al front d'Aragó. De Marsella van viatjar a Saragossa per trobar-se amb el seu germà, marit i pare, respectivament, a qui van seguir cap a Burgos quan hi fou destinat. La mare Bernarda (Montserrat), i els seus nebots Alfons M. i M. Assumpció van tornar a Saragossa per tal que els dos joves germans poguessin continuar els estudis. Les estades amb la tia monja han estat objecte d'un relat ben viu per part d'Alfons M. Thió de Pol, que reproduïm a l'apèndix i que acredita la continuïtat de la seva trajectòria espiritual.⁵⁷

Com ja hem dit, un cop refeta la comunitat, després de la Guerra Civil, es van instal·lar en un pis de la plaça de Sant Josep núm. 4 (març de 1939), que havia llogat la mare abadessa Josepa Tenas.⁵⁸ Eren tretze monges, i la

⁵⁶ Referències textuales, totes procedents del llibre manuscrit esmentat en la nota anterior.

⁵⁷ Alfons M. Thió de Pol. Octubre de 1938- abril de 1939. Vegeu apèndix II.

⁵⁸ Les dades del període posterior a 1939 procedeixen dels llibres de cròniques que es conserven avui a l'arxiu del monestir de Valldonzella de Barcelona, sempre redactades en castellà, i transcrites i traduïdes al català en els diversos apèndixs del llibre de PUIGDEVALL I DIUMÉ, Narcís: op. cit. pàg.5, 1992, pàg. 139-167, Apèndix I, Girona; Apèndix II, Salt; Apèndix III, Sant Medir.

mare Bernarda era la procuradora de la comunitat. Poc temps després, el 14 d'agost de 1942, es va acceptar la renúncia de l'abadessa Josepa Tenas, de 82 anys, i es va elegir, per un període de tres anys, com a nova abadessa la mare Maria Bernarda Thió i Rodés. Sota el seu abadiat es va adquirir el convent de Salt, on es traslladaren el dia 16 de febrer de 1944 i, per al finançament de la compra, ella és també qui, com hem vist, va vendre els solars del Mercadal procedents de l'espai que ocupava l'antic convent i que l'Ajuntament havia retornat a la Comunitat. Després de successives renovacions temporals, el dia 25 de setembre de 1959 fou elegida abadessa la mare Maria Bernarda Thió i Rodés i fou beneïda el 5 de novembre de 1959⁵⁹. Els dies 26, 27 i 28 de febrer de 1964 va renunciar al càrrec per motius de salut i se li va reconèixer la condició d'abadessa honorària. Llavors, va assumir la direcció de la comunitat com a Priora-administradora la mare Maria Dolors Barcons i Vilà. La mare Maria Bernarda Thió i Rodés morí el 19 de maig de 1966⁶⁰.

LES VICISSITUDS DEL MARTIROLOGI D'USUARD⁶¹

Narcís Puigdevall, segurament amb materials procedents del treball preparatori del llibre, va cloure el cicle de conferències dels 500 anys de trasllat del monestir de Cabanes a Girona,⁶² on féu dues acotacions crítiques sobre dos aspectes documentals vinculats amb Cadins. D'una banda, la incògnita sobre el fet que una part de l'arxiu de Cadins es trobi, avui, custodiat a l'Arxiu Diocesà de Girona: «Ningú no sap, i si algú ho sap no ho diu, com anà a parar aquesta documentació al lloc on és actualment». De l'altra, amb molta més virulència, Puigdevall critica l'episodi del *Martirologi*

⁵⁹ El recordatori amb l'escut abacial du el següent text: «En el Real Monasterio de Sta. Mª de Cadins de la Sagrada Orden del Císter ha recibido la solemne bendición abacial la Rvda. Madre Domna Mª Bernarda Thió Rodés. Por delegación del Excmo. Sr. Obispo de Gerona, la ha bendecido el Abad de Poblet, Rvdmo. Dom Edmundo Mª Garreta S.O. Císt. Actuaron de padrinos sus hermanos Don Luís Thió Rodés y Doña Concepción Palet de Thió. L.D. et B.M. U. 5 de noviembre de 1959.» El lema de l'escut és *Succendam Ardens*.

⁶⁰ La notícia, a l'edició de *La Vanguardia* del 22 de maig de 1966.

⁶¹ Una primera versió d'aquesta part figura a l'article «La revolució de la màquina d'escriure. Notes sobre la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona (1936-1938)», vol. XXVII (2016) del *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* pag. 207-234.

⁶² PUIGDEVALL I DIUMÉ, Narcís: «La comunitat cistercenca de Cadins. Aproximació històrica», conferència pronunciada el 26 de novembre de 199, a la Fontana d'Or de Girona.

de *Poblet o d'Usuard* en els termes següents: «Una altra qüestió, la segona, és la del Martirologi, procedent de Poblet, d'on va sortir a conseqüència de l'exclaustració. El bisbe de Girona de l'època —era després de la guerra? va obligar pràcticament les monges a vendre-li l'homiliari (sic) per dues-centes mil pessetes, per aportar-lo al Museu Diocesà. El prelat va pagar tres vegades trenta mil pessetes i res més, allegant que no tenia diners. Això no ho dic jo. Ho diuen elles i figura en un dels apèndixs del llibre. Jo em limito a denunciar-ho i a dir, a més a més, que amb aquestes dones admirables de Santa Maria de Cadins s'han comès moltes injustícies per gent que hauria de donar llum i ha donat fum. I no pas blanc, certament».

No insistirem en els aspectes ben coneguts sobre aquest manuscrit de finals del segle XIV, o principis del XV, que originari de Bohèmia va pertànyer a diversos propietaris fins que, ja en el segle XVII, Pedro Antonio de Aragón Folc de Cardona i Fernández de Castro, virrei de Nàpols i ambaixador a Roma, el va cedir juntament amb la seva biblioteca al monestir de Poblet. Aquí va romandre fins l'exclaustració desamortitzadora de 1835; en aquell moment, dos monjos, Joan Miravall de Poblet i Antonio Escofet de Santes Creus, el van portar a Girona, al monestir de Cadins de les Bernardes, al barri del Mercadal, on es van refugiar. Custodiat per aquesta comunitat durant un segle, l'esclat de la Guerra Civil i l'enderrocament del convent de les Bernardes van iniciar una nova peripècia del manuscrit. A partir d'aquest moment, les versions divergeixen. Així, segons els autors del catàleg de l'exposició monogràfica presentada al Museu d'Art de Girona, *El Martirologi. Un llibre miniat entorn del 1400*, i també pels autors de l'edició facsímil, el valuós manuscrit es va salvar pel fet que una monja, la mare Maria Bernarda Thió i Rodés, va comunicar a l'Ajuntament de Girona el lloc on estava amagat i l'arxiver municipal, Lluís Busquets, el va recollir.⁶³

⁶³ *El Martirologi. Un llibre miniat entorn del 1400*, catàleg de l'exposició del Museu d'Art. Desembre de 1993 a maig del 1994. Cal fer especial èmfasi en l'article BUSQUETS DALMAU, Joan: «El martirologi pels camins d'Europa, de Bohèmia a Catalunya», pàg. 31-40, especialment en la pàgina 40. Busquets es fa, en part, ressò de la versió de Joaquim Folch i Torres i de testimonis orals. I, també, de l'edició facsímil del *Martirologio de Usuardo*, Museu Diocesà de Girona-Museu d'Art, Moleiro editor, Barcelona, 1998. Especialment, els treballs de FERRER, M. Rosa: «El martirologio y el Museo Diocesano» i d'ARNALL, Maria Josefa: «Estudio Codicológico»: la versió de Maria Rosa Ferrer, a la pàg. 17 i la de Josefa Arnall, a la pàg. 69. Com a referències sobre el Martirologi podem afegir, encara, el treball de ROURA, Gabriel: «El Martirologi d'Usuard». Girona. Museu d'Art. MD 273, a la *MisceHania litúrgica catalana*, 8, 1997, pàg. 133-148.

Per altra banda, aquesta versió va ser contradita per Joaquim Valentí i Fiol, i també per Joaquim M. Puigvert, que va seguir la versió de Valentí en el seu treball sobre la salvació del patrimoni artístic en temps de guerra.⁶⁴ Segons ells, qui va salvar el manuscrit va ser un capellà que vivia a prop del convent de les Bernardes, mossèn Joan Vilageliu, familiar de la família Poch de la funerària, el qual el va lliurar a la Comissió del Patrimoni i va ser recollit per Joan Turon, Eduard Fiol i un altre membre de la Comissió.⁶⁵

Però cap de les dues versions no acaba de lligar del tot amb el fet que ara podem aportar, amb prova documental, i que ens diu que el 28 de setembre de 1936, la Comissió del Patrimoni, en un escrit a l'alcalde de Girona, «sollicita d'aquesta Corporació Municipal sigui traslladat al local de

⁶⁴ VALENTÍ FIOI, Joaquim: «La Comissió del patrimoni artístic i arqueològic», a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLIV, 2003, pàg. 307-327, pàg. 316, on explica que directament Joan Turon, Eduard Fiol i un altre membre de la Comissió van anar a recollir el manuscrit a casa de mossèn Vilageliu i el van portar a la Comissió, al Palau del Bisbe. És la versió que recull PUIGVERT, Joaquim M. a «Salvar el patrimoni artístic en temps de guerra. L'exemple de la ciutat de Girona (1936-1939)», *Segona República i Guerra Civil a Girona (1931-1939)*. Conferències a l'Arxiu Municipal, 1, Girona, Ajuntament, 2006, pàg. 131-170, específicament pàg. 160.

⁶⁵ Aquesta versió que, com veurem, planteja dubtes cronològics s'ha anat transmetent per via oral a partir del testimoni que en donava el Sr. Joan Turon Algans. Ara, gràcies a l'amabilitat del cronista de la ciutat, l'historiador doctor Enric Mirambell Belloc, podem afegir-hi la versió escrita d'aquest mateix testimoni: Carta manuscrita adreçada al Sr. Enric Mirambell Belloc, Girona, datada a Salt l'11 de juny de 1998 i tramesa per Joan Turon i Algans, passeig dels Països Catalans, 230. Salt Gironès. «Ben-volgut i preuat amic: Referent al tant mogut enrenou que els ocupa sobre el salvament d'aquest interessant 'Martirologi d'Usuari', en aquell fatídic juliol de 1936, plau-me remetre-li varis fets impresos en aquests últims temps, per desfer les coses que s'han inventat i que els hi ha comptat, per posar-se flocs, i que, algunes en principi semblen reals. També, si ve, com em digué, li dic que m'escolti molt detalladament, tot quant amb real veritat li relataré, ja que jo, per atzar de la vida, sóc l'únic vivent que en nom de la Comissió del Patrimoni, nombrat per la Generalitat, junt amb el Sr. Subies i l'Eduard Fiol, vàrem rebre de mossèn Joan Vilageliu, a can Poch, en les nostres mans, el dit 'Martirologi', el qual vaig registrar d'entrada i entrat, per mi, a la caixa de capdals del despaitg que avans havia sigut del Bisbat. ?... i...are!! crec que sortirà totalment convençut, de conèixer la veritable veritat. Així doncs resto de vostè, Sr. Mirambell, seu incondicional i bon amic. Joan Turon». El Sr. Mirambell, que em va relatar les diferents versions que circulaven a la ciutat, (la de l'alcalde i l'arxiver municipal i la dels membres de la Comissió), en va afegir una tercera, segons la qual el noi Miquel Bordas, fill d'uns cadiraies de la plaça del Mercadal, fou molt protegit pel canonge Canadell, potser perquè en un moment inicial, per proximitat a les Bernardes i a can Poch, havia tingut una intervenció en el rescat del manuscrit. Joan Turon Algans i Francesc Riuró i Llapart van escriure un article a *Proa* del Baix Empordà: "Així s'escriu la història" (8 de maig de 1998, pàg. 17), on insistien en la versió de la carta al sr. Mirambell i afirmaven que Joan Turon, Francesc Riuró i Joan Subias havien anat a recollir el manuscrit. En les memòries de Joan Subias no hi ha cap rastre d'aquest episodi.

la mateixa on s'estan instal·lant els Museus del Poble, el Còdex 'Martirologi Romà' procedent de Poblet, recollit en el ex-convent de les Bernardes». ⁶⁶

Tampoc no funciona la versió explicada, molts anys després, per Joaquim Folch i Torres, i recollida per Josefina Arnall, segons la qual un cop lliurat a l'alcalde de Girona, aquest l'havia donat al mateix Folch i Torres i, aquest, al Museu Nacional d'Art de Catalunya. ⁶⁷ En realitat, les actes de la Comissió desmenteixen o relativitzen aquest trasllat, ja que el volum del *Martirologi* forma part de l'expedició que, sortint de Girona va arribar a Olot amb totes les peces de Girona que havien d'anar a l'exposició d'art català de París. ⁶⁸ Confirmen aquest trasllat els catàlegs de l'exposició del Jeu de Paume i de Maisons Laffitte i les imatges que es reproduïen en una de les publicacions parisenques de l'exposició d'art català. ⁶⁹

És difícil, doncs, establir què va passar amb el *Martirologi* en els moments inicials de la rebel·lió militar i la revolució. De manera aproximada tractaré de reconstruir els fets, deixant dubtes oberts sobre alguns dels interrogants que es plantegen i sobre la mateixa cronologia.

Sabem que el convent de les Bernardes fou assaltat, saquejat, cremat i enderrocat parcialment els primers dies després del 19 de juliol, i el relat

⁶⁶ Arxiu Diocesà de Girona (ADG). Carpeta «Documentació de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic i dels Museus del Poble de Girona, 1936-1938». Escrit de la Comissió adreçat a l'alcalde de Girona el dia 28 de setembre de 1936.

⁶⁷ FOLCH I TORRES, Joaquim: «Las aventuras de un libro del siglo XV», *Destino*, núm. 1170 (1960), pàg. 40-41. Jordi Dalmau va publicar, uns quants anys més tard, un article vindicatiu del valor del *Martirologi*, amb un títol igualment suggestiu, «El manuscrit viatger», al *Diari de Girona* de 19 d'abril de 2012.

⁶⁸ NADAL, Joaquim i Gemma DOMÈNECH : *Patrimoni i Guerra... 1936-1940*. Ajuntament-ICRPC, Girona, 2015. Acta de la sessió de la Comissió del 13 de febrer de 1937, pàg. 113, en la qual consta que algun dels membres assistents «han presenciat l'embaratge i expedició de les peces que es detallen a continuació, entre les quals hi ha dos còdexs, el *Martirologi* i l'*Homiliari de Beda*». No només això, sinó que amb posterioritat, probablement, Pere Bohigas va fer l'«Inventari dels manuscrits procedents d'incautacions que formen part de la Biblioteca de Girona», en què hi consta el *Martirologi* amb el núm. 191, i on es diu «Als manuscrits 190 i 191 no se'ls ha donat cota perquè eren a l'exposició d'art català a París al temps de fer jo aquest inventari», pàg. 12 de l'esmentat inventari, que es guarda i s'utilitza a l'ADG.

⁶⁹ *L'Art Catalan à Paris. Musée National du Jeu de Paume- Musée National de Maisons-Laffitte*, París, Generalitat de Catalunya. Conselleria de Cultura, Mourlot Frères, Imprimeurs, 1937, en el qual, a la pàgina 108, figura amb el número 85, corresponent a la sala VII: «Livres avec miniatures Martyrologue du XIVe siècle décorés de miniatures d'école bohémienne. Proviennent de la bibliothèque de l'Infante Don Pere d'Aragon au monastère de Poblet», i a la publicació el llibre apareix també fotografiat a la sala d'orfebreria de l'exposició del Jeu de Paume.

de l'episodi dramàtic del toc de la campana de matinada demanant auxili, i els diversos intents d'algun dels membres dels mateixos comitès i de l'alcalde Llorenç Busquets per impedir que es produís cap violència envers el convent; s'ha reiterat en diversos treballs sobre aquests moments històrics. Sens dubte, entre l'abandonament del convent per part de la comunitat i l'enderroc definitiu i total, havien de passar dies. És, doncs, prou probable que si el *Martirologi* no havia sortit del convent abans del 19 de juliol, hipòtesi que no podem descartar del tot, romangués amagat en el lloc segur on les monges l'havien guardat. Sabem també que el dia 1 d'agost hi va haver un canvi en la composició de l'Ajuntament i que, des d'aquesta data i fins al 20 d'octubre, fou alcalde Joaquim de Camps i Arboix.

És també, doncs, probable que el relat novellesc que reproduceix Joaquim Folch i Torres sobre l'entrevista entre la monja i l'alcalde fos cert, i l'encontre es produís entre l'1 d'agost i el 28 de setembre, data de la reclamació que va fer la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic a l'Ajuntament, en escrit adreçat a l'alcalde. Aquesta part de la versió de Folch i Torres coincideix amb el testimoni de les monges, segons el qual, després que el 14 d'agost de 1936 es produís l'assassinat i execució dels pares Vergés, Boguñà i Valentí, jesuïtes, i de mossèn Guix, prop de Celrà, «aquest mateix dia la mare Bernarda va anar a parlar amb l'alcalde, conegut seu, descobrint-li el lloc del monestir on es trobava amagat el meravellós *Martirologi* abans esmentat, per tal que procurés posar-lo en lloc segur i que no fos destruït per aquells que saquejaven el convent. L'alcalde manà treure'l, però de cap manera no volgué lliurar-lo a la mare Bernarda, sinó que, amb moltes altres joies artístiques fou enviat a París».⁷⁰

La presumpta relació entre l'assassinat dels religiosos i la decisió de comunicar a l'alcalde l'amagatall del Còdex va venir del fet que «la mare Bernarda vivia aleshores en un pis amb mossèn Guix i la seva germana. En un altre pis, de la mateixa casa, romanien amagats el P. Valentí, el P. Boguñà i el P. Vergés, tots tres jesuïtes...». Només que entre les dades que coneixem, i el relat de les Bernardes, hi ha alguna contradicció cronològica: el 14 d'agost no podia ser, de cap de les maneres, la data de la conversa entre la monja i l'alcalde, perquè la notícia de la troballa del manuscrit és dels diaris de tres dies abans. *L'Autonomista* de l'11 d'agost de 1936 publicava: «Interessant troballa d'una valuosa peça artística en l'ex-convent de les Bernardes. Ahir, a l'ex-convent de les Bernardes

⁷⁰ PUIGDEVALL I DIUMÉ, Narcís: *Història de la comunitat cistercenca de Cadins (1169-1992)*. Girona, 1992, Apèndix I «Girona», pàg. 145-146.

es feu una interessantíssima troballa artística, destinada a causar una vertadera sensació en el món de l'art vell. Sembla que l'Ajuntament va tenir confidències de que, en una cel·la de l'ex-convent de les Bernardes, s'hi trobava amagat un llibre de gran valor. Immediatament es personaren a l'ex-convent un regidor y l'arxiver del Municipi. Efectivament, en un amagatall de la cel·la número 1, fou trobada una caixa metàl·lica, coberta amb una manta, dintre de la qual hi havia un llibre antiquíssim». Després d'una descripció ràpida del manuscrit, l'article del diari republicà gironí dels germans Rahola afirmava: «Com hem dit, ningú sabia de la seva existència. Les monges el tenien segrestat i ha estat necessària una revolució per a posar-lo a la llum del món. Ara bé, nosaltres EXIGIM que aquest 'Martirologi' quedi en el patrimoni artístic de Girona. Ho EXIGIM respatlats per l'hora revolucionària. Sobre aquest punt estem disposats a fer el que calgui. Tenim de crear, a la nostra ciutat, un museu que cridi l'atenció del món enter».⁷¹

Si el diari gironí donava una informació fiable, és possible que la mare Bernarda i l'alcalde Camps i Arboix haguessin parlat abans del manuscrit, com també és possible que l'arxiver Lluís Busquets intervingués en el rescat del llibre en un convent abandonat per la comunitat, mig cremat i a la intempèrie, fet que confirmaria el relat del diari republicà gironí, que també coincideix amb la memòria oral que recull el fill de l'arxiver municipal, mossèn Joan Busquets.⁷²

De la suposada intervenció dels membres de la Comissió, només hi ha el testimoni de Joan Turon, que s'havia transmès per via oral i que, ara, hem documentat més amunt (nota 65) amb una carta adreçada al senyor Enric Mirambell. Si va existir aquesta intervenció, no devia ser en el moment inicial, atès que a primers d'agost (potser el 10 d'agost de 1936, dia abans de l'edició del diari), d'acord amb la versió de *L'Autonomista*, van ser l'arxiver municipal i un membre del consistori els qui el van anar a recollir al convent abandonat; la versió només es justificaria per aquest moment en el cas que, amb voluntat de protegir les persones que havien intervingut, primer en la custòdia i després en la recollida del manuscrit, les autoritats municipals haguessin decidit donar

⁷¹ *L'Autonomista*, 11 de juliol de 1936.

⁷² BUSQUETS DALMAU, Joan: «El martirologi pels camins d'Europa, de Bohèmia a Catalunya», al catàleg *El martirologi, un llibre miniat entorn del 1400*. Museu d'Art, 1993, pàg. 31-40. I FOLCH i TORRES, Joaquim: «Las aventuras de un libro del siglo XV», a *Destino*, núm. 1170, (1960), pàg. 40-41. En la versió de Folch, a l'entrevista entre Joaquim de Camps i Arboix i la mare Bernarda Thió, ja de paisà i amb vestit de carrer, aquesta va preguntar a l'alcalde si la coneixia i, davant de la negativa, li va preguntar si recordava amb qui havia ballat en temps passats a les festes del Carnestoltes... «Ah! Ets Maria?!!!» contestà l'alcalde.

una versió adaptada a les circumstàncies convulses del moment, però sembla poc probable. En aquest sentit hem de fer notar que difícilment el senyor Joan Turon, podia haver entrat el manuscrit a la caixa forta de l'antic Bisbat si, el 28 de setembre, la Comissió encara el reclamava. Sigui com sigui, el manuscrit –passant o no per Barcelona de la mà de Joaquim Folch i Torres– en alguna data posterior al 28 de setembre de 1936 (data de l'escrit de reclamació de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic a l'Ajuntament) va ser traslladat de l'Ajuntament a la Comissió, i el 13 de febrer de 1937 tramès primer a Olot i després a París. Aquesta seqüència, força segura, no acaba de lligar amb la versió de Folch i Torres, segons la qual l'alcalde Camps i Arboix li havia lliurat el manuscrit en la mateixa alcaldia, i Folch se l'havia endut a Barcelona i d'allà a Olot i a París. Com tampoc no quadra amb l'inventari de manuscrits de Pere Bohigas, que es guarda a l'Arxiu Diocesà. ¿Potser després de l'escrit de requeriment, els membres de la Comissió, que hem esmentat, van anar a l'Ajuntament, i no a casa de mossèn Vilageliu, a fer-se càrrec del manuscrit i el van traslladar al Palau del Bisbe? En darrer terme, el cert és el recorregut de Girona a Olot, d'Olot a París, al Jeu de Paume, amb documents fotogràfics, i després als afores de París, al castell de Maisons Laffitte, segons consta en el catàleg i, d'aquí, altre cop a Girona, el setembre de 1939.

El *Martirologi* no va retornar en els dos vagons de tren que van ser descarregats a l'estació de Girona procedents de París i que van ser objecte de dues actes notariaus, que hem publicat, dels dies 16 de setembre, a l'estació, i del 19 de setembre, a les sales capitulars.⁷³ L'arribada del *Martirologi* com la Majestat de Beget, el Tapís de la Creació, el dit Sant Carlemany i altres peces molt notables es va materialitzar a Girona el 30 de setembre de 1939, tal com explicita un document de l'Arxiu Diocesà.⁷⁴ En ell consta que en una «caja más pequeña con las indicaciones N35 CAT (B16-B2-B7)» hi ha entre d'altres peces... «El Martirologio de Usuardo, que fue del Príncipe don Pedro de Aragón, propiedad de las Religiosas Bernardas en cuyo folio IV se lee

⁷³ NADAL, Joaquim i Gemma DOMÈNECH : *Patrimoni i Guerra...*, pàg. 161-166 . Hi ha també relligades les còpies que es van lliurar a mossèn Llambert Font d'aquestes escriptures al vol. 108 (1935-1940) de les *Actas Capitulares* de l'Arxiu Capitular de Girona (ACG), on figuren com a documents 48 i 49 dels annexos.

⁷⁴ Arxiu Capitular de Girona (a l'ADG). *Actas Capitulares, 1935-1940*, vol. 108, doc. 50. «Reunidos en una de las Salas Capitulares de la Catedral de Gerona los señores Don José Morera, canónigo doctoral, Don Juan Pujol, presbítero Sacristán de la misma Iglesia y Don Juan Viñals Artigas, conserje del Palacio Episcopal, se ha procedido a abrir unas cajas recibidas del Servicio de Recuperación del Patrimonio Artístico Nacional».

Martirologium hoc scriptum anno MCCLIII ac postea temporis iniuria iessum, iussi Illmi et Rmi. Principis n. D. D. Francisci Cardinalis a Dietrichstain episcopi Olmütz integritati restituit Adamus Paulinowsky Episcopalis latinae conselleriae Amanuensim. Anno Salutis MDCXIII». Aquesta devolució havia estat plantejada ja el 4 de maig de 1939, en un escrit del Capítol adreçat al bisbe Cartaïa, en el qual li demanava que fes les gestions necessàries per fer venir a Girona totes les peces que havien estat a l'Exposició de París.⁷⁵

Un cop retornada la totalitat dels objectes gironins que van anar a París, i arribat el Còdex novament a Girona, fou reclamat per les Bernardes, formalment els hi fou retornat el 4 d'octubre de 1939, però aleshores el bisbe Josep Cartaïa va decidir que el manuscrit era molt important i que, ateses les circumstàncies, havia de passar a formar part dels fons del Museu Diocesà, que es va instal·lar a Casa Carles. Amb aquest objectiu va oferir a la comunitat de Cadins la quantitat de dues-centes mil pessetes, que no consta que fos mai liquidada del tot. Segons el mateix testimoni de les monges: «Aquest Martirologi fou valorat en dues-centes mil pessetes, i inclús un estranger oferí a la Mare Abadessa dos i fins tres milions si li venia clandestinament, cosa que naturalment no féu. Se'l quedà el Sr. Bisbe per al Museu Diocesà, donant a la Comunitat tres vegades trenta mil pessetes 'a compte del llibre', dient després que no tenia més diners i així s'acabà la cosa, sense formalitzar la venda ni acabar de pagar-lo».⁷⁶

APÈNDIX I

Text de Josep M. Thió Rodés, facilitat pel seu fill Alfons M. Thió de Pol, sobre l'entrada de Montserrat Thió Rodés al convent de les Bernardes el dia 24 de setembre de 1915.

«No fou l'Alfons l'únic germà que ens deixà per entregar-se a una vida més perfecta i a Déu. De joveneta, la Montserrat se confessava amb el P. Bailina, superior dels Jesuïtes de Girona, home molt virtuós, i aquest li digué tenia vocació religiosa (i anys després avans d'entrar a les Bernardes, que seria Abadessa) cosa de que quedà ella molt extranyada, doncs no li semblava pas fos cert i així li feu constar. No te

⁷⁵ ACG, *Actas Capitulares, 1935-1940*, vol 108, doc. 51.

⁷⁶ PUIGDEBALL I DIUMÉ, Narcís: *Història de la comunitat cistercenca de Cadins (1169-1992)*. Diputació, Girona, 1992, Apèndix I «Girona», apartat «El Martirologi», pàg. 151-152. La devolució formal i momentània del còdex a les Bernardes l'acredita un rebut signat per l'abadessa Ma Josefa Tenas el 4 d'octubre de 1939. ADG, Fons Secretaria de cambra i govern. Comissió diocesana d'art, correspondència 1928-1963. M'ha facilitat aquesta dada el professor Francesc Miralpeix.

preocupis, i fes com si no t'ho hagués dit, doncs quan Nostre Senyor vulgui, ja t'ho farà comprendre, li recomanà el jesuïta citat. Y aixís fou, ma germana no pensà més en lo dit per el P. Bailina, però vingué un dia que ho recordà i cregué i sentí que Déu la cridava. A últims de setembre de 1915 coincidint amb un cambi radical en la vida de la família, la Montserrat entrà en el Monestir de Santa Maria de Cadins a Girona, religioses de l'ordre del Císter, fundada per Sant Benet i reformada per Sant Bernat, per això anomenades Bernardes. La vigília després de sopar i havent-se'n anat ja al llit, la Maria, pensant que era l'última nit que sa germana passava a casa, volgué fer-li companyia una estona i anà al seu cuarto, mes la trovà dormint profundament i roncant, amb lo que se consolà un xic.

Amb la tartana anàrem a Girona els pares, la Maria, la Montserrat i jo. En primer lloc vàrem acompanyar els pares a l'estació per a despedir-los a fi que no veïessin l'empresionant cerimònia de l'entrada al Convent. Y després els tres germans sols, al Convent, ahont obriren una gran portalada per entrar la Montserrat i digueren no sortiria ja mai més d'allí, ni viva ni morta, puig les mortes eren enterrades al jardí que a l'ensem, en part era Cementiri. Una escena solemne i àdhuc tètrica que ens va emocionar molt. Aleshores no ens imaginàvem pas les sortides que faria la Montserrat, i menys que amb la Carmen i jo passaria anys sencers.

És molt possible que dels quatre germans religiosos fos a la Montserrat a qui costés menys la separació de la família, tot i estimar-nos moltíssim i ben igual que els altres, mes la seva vida al Convent (entre moltes altres coses, recordo deia que el menjar li semblava el que feïem nosaltres per els gossos) li feu perdre la salut, sens recobrar-la mai del tot, i no posant-se un xic bé fins deu o dotze anys després. Havia estat sempre molt animada i de bon caràcter. Fou la seva la segona baixa que deixava un buit en la família tota contrastada. A més, inicià en la casa un gros canvi que, si Déu vol, endavant explicaré per constituir un especial record».

APÈNDIX II

Notes d'Alfons M. Thió de Pol sobre el període de la Guerra Civil i la seva vida a Saragossa, Hontoria i Saragossa en companyia de la seva tia, la mare Maria Bernarda Thió Rodés, germana del seu pare.

«Maria Bernarda, en el món tia Montserrat Thió

En el barri del Mercadal de Girona hi havia un convent de monges Bernardes, antic monestir de Santa Maria de Cadins. El convent amb església adjunta, se situava en una placeta que s'obria al carrer de Santa Clara aproximadament on avui es troba l'edifici de L'Institut Català de la Salut. En ell havia professat de religiosa la tia Montserrat Thió baix el nom de Maria Bernarda.

Abans de la guerra solíem anar a visitar-la de tant en tant. La visita tenia lloc en un locutori llarg i abovedat, més aviat fosc, amb dues grans reixes i un torn. Sempre hi feia fred. Les monges solien obsequiar-nos amb unes gàbies de paper fi retallat en les que un ocellet també de paper hi penjava d'un fil.

Pel juliol del 36 les monges foren obligades a sortir del convent. Ja les turbes eren al carrer quan la tia, que era la Priora, rebé de l'abadessa l'encàrrec d'escriure al Bisbe demanant-li permís per sortir. Estava obeint aquesta ordre quan la irrupció dels milicians va fer-li deixar la carta a mig escriure sobre la taula. "Bon tip de riure degueren fer-se els que entraren si varen llegir aquell escrit tan protocolari", deia la tia.

Aquesta persona, fins llavors distant i enreixada, entrà de ple en la nostra vida amb motiu de la fugida a l'Espanya Nacional. En el viatge i en la nostra vida a Saragossa i Hontoria. Així, quan pel març del 38 nasqué el sisè dels germans, un robust xicot, la tia i jo fórem els padrins del seu bateig que li administrà a la basílica del Pilar el famós predicador i confessor de la tia, Padre Corrons, posant-li el nom de Santiago.

El contacte amb aquesta tia fou encara més estret per part de la Maria Assumpció i jo mateix quan marxàrem d'Hontoria amb ella i la minyona per tornar a viure a Saragossa i poder continuar així els estudis, quedant la mare i els germans més petits a passar l'hivern en el poble.

He de qualificar de molt eixuta la vida de nosaltres dos amb aquesta tia. S'aixecava cada dia de bon matí per anar a missa i a resar. Al migdia dinàvem tots tres plegats i a la tarda ella tornava als seus resos, novenes i altres devocions i no tornava fins molt tard del vespre. Els diumenges feia el mateix de manera que els dos germans solíem anar a missa plegats... Després de dinar, en tal dia ens feia escriure invariablement una carta als pares i després fèiem plegats una partideta de cartes, el tresillo, que ella mateixa ens ensenyà a jugar i que coneixia perquè sempre havia sigut el joc de can Thió com el d'altres cases pairals i de les rectories.

A mitja tarda la tia marxava invariablement de casa i, com que la minyona tenia també el seu dia de sortir, la meva germana i jo havíem de passar la tarda com podíem. I si se'ns ocorria sortir de casa no podíem pas tornar-hi a entrar fins l'arribada de la tia ja que no volia confiar la clau del pis a ningú. Així solia succeir que al vespre la minyona i nosaltres dos esperéssim asseguts a l'escala el moment de poder tornar a entrar, quan la tia arribés de les seves novenes i oracions.

Era per a mi molt més avorrida la tarda del dijous, quan jo feia festa i la Maria Assumpció no. Cansat d'estar sol a casa solia anar al firal a donar un vol, a mirar, ja que encara que els caballitos valguessin cinc cèntims jo no duia mai aquesta mòdica quantitat a la butxaca. Però a voltes succeïa que tot mirant, mirant, algun soldat de permís, també solitari, et convidava a ocupar l'altre seient dels autoxocs amb un "súbete chaval" seguidament atès. Després altre volta a esperar a l'escala fins l'hora de sopar a no ser que algun amable veí t'invités a entrar a casa seva. En això es distingien especialment en Plàcido i la Sarita, un matrimoni sense fills de l'entresòl que tenien un gos llop molt bonic. Aquests m'oferien novel·les per llegir mentre esperava; així vaig descobrir Julio Verne, començant per *La isla misteriosa* que durant molts anys ha sigut considerada per mi la millor novel·la d'aventures.

Aquesta vida tan poc afectuosa per part de la tia em feia estar força malhumorat i sovint devia contestar-li malament o potser me li encarava un xic massa. El fet és que cada dia ella feia resar la meva germana "per la conversió de l'Alfons".

Un oasi en aquesta temporada fou la vinguda del papà a veure'ns durant les vacances de Nadal del 38. Estigué tres o quatre dies amb nosaltres els quals aprofità per anar a comprar algunes coses per a la Diada de Reis. L'acompanyàrem sempre en

aquestes compres i per a nosaltres també ens deixà alguna cosa: recordo una cuineta amb fireta per a la Maria Assumpció i un complicat retallable en cartolina del 'Crucero Canarias' per a mi, el muntatge del qual ens ocupà llargues estones. A la vegada per mitigar també els rigors d'austeritat de la tia que, per exemple, ens partia sempre les porcions de formatge per a prendre-les en quartes parts, el pare comprà varies capses de formatge en porcions i ens les va deixar partides en meitats. Val a dir que la tia va respectar escrupolosament les meitats que havia fet el pare però, quan s'acabaren, va retornar immediatament a l'austeritat de les quartes parts de porció a les que un podia afegir-hi, això sí, tant de pa com volgués, que no era pas qüestió de deixar-nos en gana.

Durant aquests dies el papà ens oferí també de portar-nos a veure algun espectacle, però no n'hi havia cap que ens cridés l'atenció. En canvi, per a després de Reis, la Congregació Mariana preparava una funció teatral que ens feia gràcia. El pare encarregà a la tia que ens hi deixés anar. Ella considerà que no hi podíem anar sols i començà llavors una roda de confessors per a preguntar-los si ens hi podia acompanyar ella mateixa. Sembla que tots li contestaren que sí, però al final decidí de no fer-ho i ens encomanà a la família Raventós, veïns de casa i catalans. Els fills eren companys de classe de mi i de la meva germana.

Com sol succeir en les funcions d'afeccionats la funció s'allargà més del compte i arribàrem un xic tard a casa. La tia estava molt enfadada de que arribéssim tan tard; pretenia que haguéssim hagut de sortir abans d'acabar-se la funció, tal com ho havia fet la senyora Raventós per anar a preparar el sopar. La trobarem ja ficada al llit, no havia volgut ni sopar segons ens deia una esporuguida minyona i nosaltres haguérem de seguir el mateix camí.

I com a colofó d'aquells dies la tia convencé la Maria Assumpció de donar als pobres els pocs joguets que li havien deixat els Reis amb forta indignació per part meva. No és doncs d'estranyar que acollíssim amb forta alegria la tornada dels pares i dels germans a casa, cosa que es produí poc abans de la Setmana Santa, pel mes de març.

Amb el que he dit no voldria fer veure la tia com una persona dèspota o cruel. De cap manera. Penso que tan sols es tractà de l'educació d'unes criatures portada a terme per una persona d'una vocació i d'una formació totalment diferent. Ella féu tot el que pogué, i més, per nosaltres. Ens cuinava molt bons plats, veritables requisits (feia unes estupendes croquetes dolces de sèmola), anava a comprar, ens feia anar nets i planxats. Però no ens podia donar tendresa una persona avesada als sacrificis i l'obediència portats fins a termes quasi irracionals. Per a nosaltres fou com si haguéssim passat un xic el noviciat del Císter.

Com que la tia era llesta i valia molt, les monges de las Huelgas de Burgos feren l'impossible per convèncer-la d'ingressar en el seu monestir. Ella s'hi resistí. Pensava que el seu deure era tornar a Girona i reconstruir el de Santa Maria de Cadins, totalment arrasat. Així ho pogué fer.

Venuts els solars de Girona, amb gestions que la portaren a Madrid, adquirir una antiga casa pairal amb la seva horta, al costat de la carretera, entre Salt i el Veínat. Allí hi bastí un verdader monestir amb reixes, torn, església i cementiri, del qual en fou la primera abadessa electa. Passaren moltes penúries econòmiques però la Comunitat hi reeixí i s'hi expandí fins que, morta ja la tia i enterrada en el petit cementiri de l'hort, la pròpia Comunitat cregué oportú sortir del clos de sòl urbà en què havia anat quedant el monestir.

Avui el podem trobar en plena natura al costat de l'Església de Sant Medir on es continua servant la venerable regla de Sant Bernat i el bon record de l'antiga Abadessa Sor Maria Bernarda, en el món Montserrat Thió i Rodés.»

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA DEL CONVENT DE LES BERNARDES,
ABANS I DURANT LA GUERRA CIVIL

Totes les fotografies procedeixen del CRDI de l'Arxiu Municipal de Girona

1911-1926

FARGNOLI IANNETTA, Valentí

Façana del convent de les Bernardes, al carrer de Santa Clara.

1925 -1936

FARGNOLI IANNETTA, Valentí

Vista del barri del Mercadal des del campanar de l'església de les Bernardes. En segon terme, el claustre i les dependències del monestir de les Bernardes. Al fons a l'esquerra, el campanar neogòtic de l'església del Mercadal i a la dreta, la Gran Via Jaume I i l'escola Bruguera.

1936-1939

FARGNOLI IANETTA, Valentí

Plaça de les Bernardes. A la dreta s'observa el portal del convent i també es veu l'ombra de l'església.

1936-1939

FARGNOLI IANNETTA, Valentí

Claustre del convent de les Bernardes en estat d'abandonament.

1926-1936

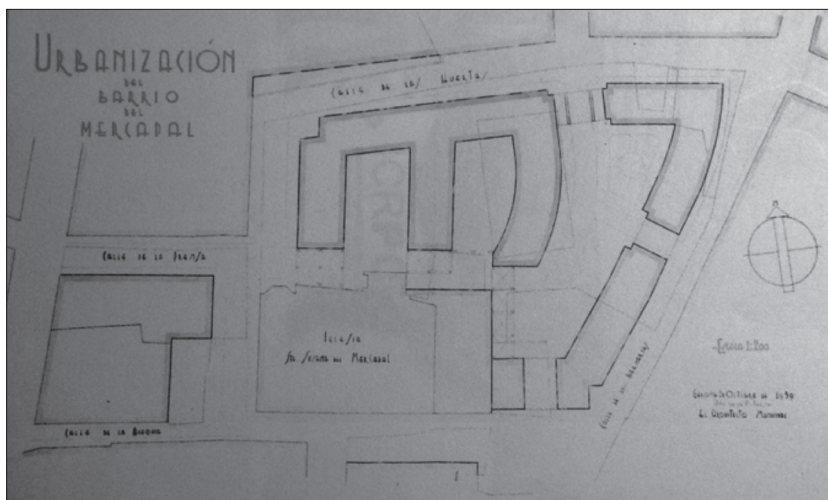
FARGNOLI IANNETTA, Valentí

Barri del Mercadal. En primer terme i a l'esquerra s'observa el campanar de les Bernardes. Al fons, el campanar neogòtic de l'església del Mercadal, la torre de les Aigües i les xemeneies de la Gròber.

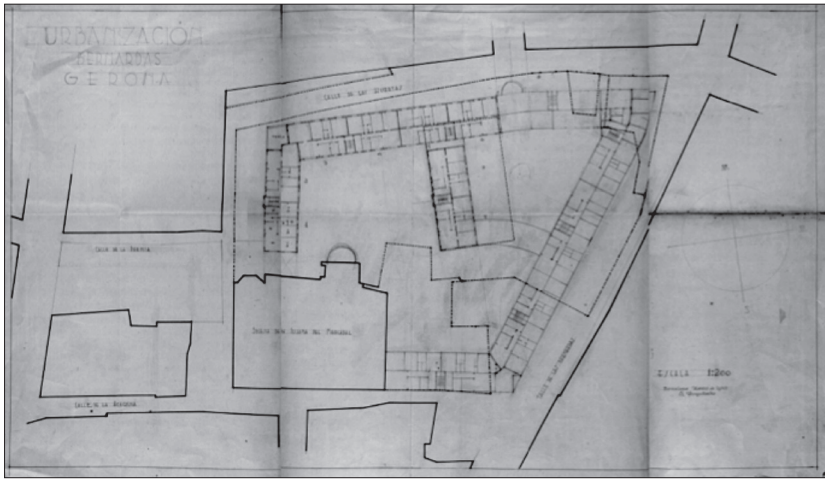
Plànol núm. 4

AMGi. Plànols. Ricard Giralt Casadesús. Proposta de cases per a obrers al carrer del Dr. Robert. Probablement en el front que dona a aquest carrer del plànol anterior. Però aquest plànol és de 1936 i no té relació amb la proposta de permuta.

Plànol núm. 5

AMGi. Projecte d'«Urbanización del barrio del Mercadal». Ricard Giralt Casadesús. 20 d'octubre de 1939. Es respecta l'església del Mercadal en el seu lloc i es projecten tres places i edificis oberts amb façana als carrers Hortes i carrer de les Bernardes, i amb cinc passos a l'interior d'illa i a les places.

Plànol núm. 8

AMGi. Plànols. Signat amb data març de 1940, a Barcelona, per part d'«El arquitecto». És el primer mes de la sanció d'un any de Ricard Giralt, i aquest plànol és la base de la primera proposta que va signar Juan Gordillo Nieto, i que mantenia dues places amb entrada al costat del Mercadal i tancant l'illa per la banda del carrer de les Bernardes. Aquest projecte va ser objecte de recurs per part de la comunitat i va donar lloc a un acord definitiu sense places ni espais oberts interiors.

Plànol núm. 9

AMGi. Plànols. Projecte de Ricard Giralt Casadesús. Data de 1939. A la zona de l'antic baluard de Santa Clara.